

**T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
FİNANS ENSTİTÜSÜ
FİNANS ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI BANKACILIK VE FİNANS TEZLİ YÜKSEK
LİSANS PROGRAMI**

**Özel Tasarrufların Ekonomideki Önemi ve
Tasarrufa İlişkin Eğilim Çalışması**

Yüksek Lisans Tezi

Çağlar BOZKURT

135Y075104

Danışman: Doç. Dr. Serkan ÇANKAYA

İstanbul, Haziran 2016

T.C. İSTANBUL TİCARET
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
Finans ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Finans

Anabilim Dalı: Uluslararası Bankacılık ve Finans (İİB)

yüksek lisans programı: İİB.Y.095.104 nolu öğrencisi: Çağlar Berkert

Tez Konusu: "Özellikle İktisadın Ekonomideki Önemi ve İktisadın İktisadi Eğilimlerinin"

başlıklı tez çalışması jüriimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Serkan Gençay

JÜRİ ÜYESİ

Doç. Dr. Elvan Aybağ Alp

JÜRİ ÜYESİ

Yrd. Doç. Dr. Cevdet Kızıl

İstanbul Ticaret Üniversitesi - Finans Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 13.05.2016
Tarih, 2016/25 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Özet

Bu çalışmanın amacı, özellikle gelişmekte olan ülkelerde fazlasıyla ihtiyaç duyulan yatırımların karşılanmasında önemli rol oynayan özel tasarrufların ekonomik etkilerini incelemektir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD) verileri ile IMF'nin sınıflandırmasına göre gelişmiş ülkeler (GÜ), gelişme yolundaki ülkeler (GYÜ) ve dünya ortalaması bazında Türkiye'nin tasarruf oranları karşılaştırılmıştır. Türkiye'de tasarrufların tarihsel gelişimi ve faiz ve tasarruf oranları arasındaki sayısal ilişki analiz edilmektedir. Anket yöntemiyle bankacılık sektörü çalışanlarının tasarruf etme alışkanlıkları ve davranışları analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasarruflar, Tasarrufların Gelişimi, Faiz Tasarruf İlişkisi

Abstract

The objective of this study is to investigate the economic effects of private savings on the investment findings in developing countries. With the data driven from Central Bank of Turkey, IMF and OECD; Turkey's saving ratios are compared with developed countries, developing countries and worldwide average saving ratio according to IMF's economical classification. Additionally, both the historical development of savings in Turkey and the correlation between interest rate and saving ratios are analyzed. Banker's savings habits and behaviors were analyzed with survey methodology

Keywords: Savings, Development of Savings, Relation Between Interest Rate and Saving

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
Özet (Abstract)	ii
Tablo Listesi	iv
Şekil Listesi	v
GİRİŞ	1
Bölüm 1- TÜRKİYE’DE TASARRUF EĞİLİMİ	3
1. Türkiye’de Tasarrufun Tarihsel Gelişimi	4
2. Tasarruf ve Kredi, Kredi Kartı İlişkisi	5
Bölüm 2. TASARRUFLARA İLİŞKİN TEORİK ÇEVRE	8
1. Geleneksel Yaklaşım	10
1.1. Sürekli Gelir Hipotezi	10
1.2. Yaşam Döngüsü Hipotezi	11
2. Davranışsal Yaklaşım	15
2.1. Davranışsal Tasarruf Yaklaşımı Yanılgıları	16
2.2. Davranışsal Yaşam Döngüsü Hipotezi	17
Bölüm 3. VERİ, METODOLOJİ ve BULGULAR	23
3.1. Tasarruf ve Faiz ilişkisi	23
3.1.1. Tasarruf ve Faiz İlişkisi Analizi Veri, Metodoloji ve Bulgular	24
3.2. Bankacılık Sektörü Çalışanları Tasarruf Eğilimi Analizi Veri, Metodoloji ve Bulgular	26
Bölüm 4. SONUÇLAR	36
KAYNAKÇA	37

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler	25
Tablo 2. Korelasyon Matrisi	25
Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler	25
Tablo 4. Korelasyon Matrisi.....	26
Tablo 5. Tasarruf Amacı Yüzdeleri.....	27
Tablo 6. Tercih Edilen Tasarruf Aracı Yüzdeleri.....	28
Tablo 7. Emeklilik Dönemine İlişkin İfade Yüzdesi.....	29
Tablo 8. Kendine Hâkim Olma Yanılgısına İlişkin İfade Yüzdesi	29
Tablo 9. Tasarruf Eğilimine İlişkin İfade Yüzdesi.....	30
Tablo 10. Zihinsel Muhasebe Yanılgısına İlişkin İfade Yüzdesi	31
Tablo 11. Çerçeveleme Yanılgısına İlişkin İfade Yüzdesi.....	32
Tablo 12. Çerçeveleme Yanılgısına İlişkin Diğer İfade Yüzdesi.....	32
Tablo 13. Harcama Planlamasına İlişkin İfade Yüzdesi	33
Tablo 14. Çerçeveleme Yanılgısı	34
Tablo 15. Üç Zihinsel Değere Göre Harcama Artışları.....	35

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1. Dünyada, Gelişmiş Ülkelerde(GÜ), Gelişme Yolundaki Ülkelerde(GYÜ) ve Türkiye’de Yurt İçi Tasarrufların, Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla’ya Oranı	2
Şekil 2. Türkiye’de Cari İşlemler Dengesinin, Gayri Safi Yurt İçi Hâsılaya Oranı	3
Şekil 3. Yurt İçi Tasarrufların, Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla’ya Oranı	4
Şekil 4. Takipteki Kredilerin(Brüt) Gelişimi	5
Şekil 5. Tüketici Kredileri Takibe Dönüşüm Oranları.....	6
Şekil 6. Bireysel Kredi Kartlarının Gelişimi.....	7
Şekil 7. Yaşam Döngüsü Hipotezi Kambur Grafiği	12
Şekil 8. Japonya’da Yurt İçi Tasarrufların, GSYH’ya Oranı ve Yaşlı Nüfus Oranı.	13
Şekil 9. Bankalarca Türk Lirası/Yeni Türk Lirası Üzerinden Açılan Mevduat Ağırlıklı Ortalama Faiz Oranları	24

GİRİŞ

Genel olarak tasarruf, harcamalardan sonra gelirden geriye kalan kısım olarak, yatırım ise gelirin gelir sağlamak amacıyla kalıcı bir biçimde kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Tasarruf oranının düşük olması, ekonomik dengenin sağlanabilmesi amacıyla gerçekleştirilmesi gereken yatırımları finanse edilmek için dış tasarruflara bağımlılığı artırmaktadır¹.

Tasarrufların yatırımlardan düşük olduğu durumlarda o ülkede dış borçlanma ihtiyacı doğmaktadır. Tasarruf açığı ülkeler için yabancı sermaye çekmek ya da dış borçlanma yoluyla kapatılabilmektedir. Türkiye tasarruf açığını ağırlıklı olarak dış borçlanma ile kapatabilmektedir. Yabancı sermaye çekmek tasarruf açığı kapatmak için daha zor bir yoldur².

Yatırımları finanse etmenin maliyeti en düşük kaynağı yurtiçi tasarruflar olarak görülmektedir. Tasarruflar ekonomik genel dengenin temel değişkenlerinden biri olarak tanımlanmaktadır. Yeni yatırımların yapılabilmesi adına hükümetler tasarruf artışına önem vermekte ve bunun için girişimlerde bulunmaktadır. Ekonomik büyümenin sürdürülebilmesi için tasarruf artışı ekonomik genel dengede önem arz etmektedir. Ayrıca tasarruflar bireylerin beklenen ve beklenmeyen durumlara karşın kendilerini koruma altına alma çabalarını parasal olarak ifade eder³.

Gelişmekte olan ülkelere tasarruf açığı sorununun yaşanması ve bu sorunun kolayca kapatılamaması, ülke ekonomik parametrelerinde bozulmalara yol

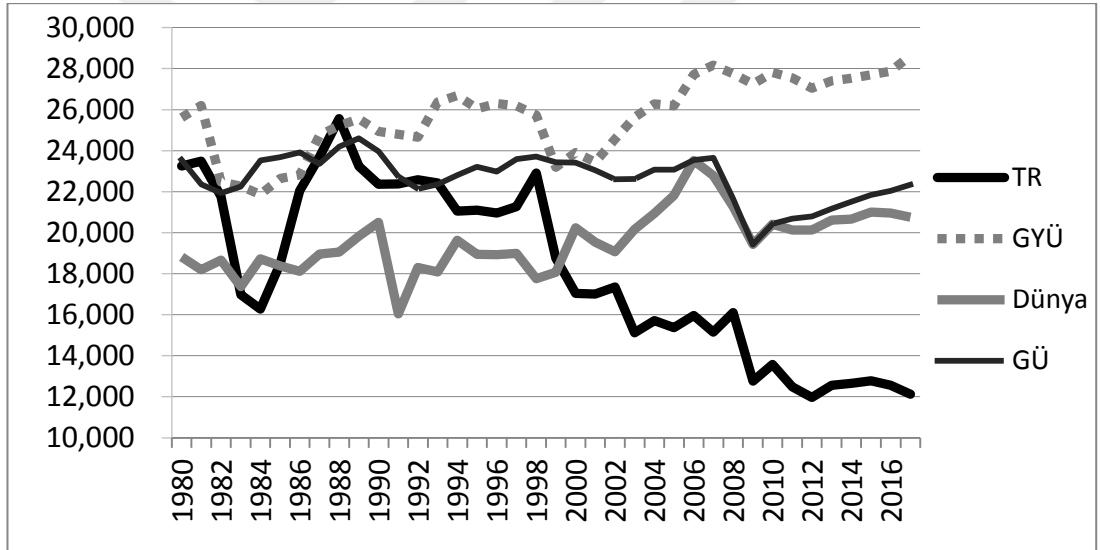
¹ Ümit Özlale ve Alper Karakurt, “Türkiye’de Tasarruf Açığının Nedenleri ve Kapatılması için Politika Önerileri”, Aralık 2012, http://www.tbb.org.tr/dosyalar/arastirma_ve_raporlar/ozlale.pdf, (Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2016). s. 1

²Mahfi Eğilmez, “Tasarruf Yatırım Dengesi Geometrisi”, 18 Eylül 2013, <http://www.mahfiegilmez.com/2013/09/tasarruf-yatrim-dengesi-geometrisi.html> (Erişim Tarihi 10 Ocak 2015) ,s.1.

³Serap Barış ve Nisfet Uzay, “Yurtiçi Tasarruflar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S. 46, Temmuz-Aralık 2015, s. 120.

açmaktadır. Türkiye ve diğer gelişmekte olan ülkelerde özellikle ekonominin hızlı büyüdüğü dönemlerde, yurt içi tasarrufların yatırım ihtiyacını karşılayamaması durumu cari açık sorununu ortaya çıkarmaktadır. İç tasarruf yetersizliği yaşayan ülkeler bu eksikliği tasarruf fazlası olan ülkelere dış kaynakla/yabancı sermaye ile karşılayabilmektedir. Yabancı sermaye ihtiyacı artış gösterdikçe ülke ekonomileri dış şoklara karşı kırılganlaşmaktadır. Tasarruf yetersizliği dolayısıyla yatırımları fonlamakta zorlanan bankalar ya da devlet, yurt dışına borçlanarak ekonomiye yük bindirmektedir.

Dünyada tasarruf fazlası bulunan ülkeler başta Çin olmak üzere gelişmekte olan Asya ülkeleri, Almanya, Japonya ve petrol ihraç eden ülkelerdir. Diğer yandan tasarruf açığı bulunan başlıca ülkeler ABD, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile cari açık veren bazı Avrupa ülkeleridir⁴.

Şekil 1. Dünyada, Gelişmiş Ülkelerde(GÜ), Gelişme Yolundaki Ülkelerde(GYÜ) ve Türkiye’de Yurt İçi Tasarrufların, Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla’ya Oranı.

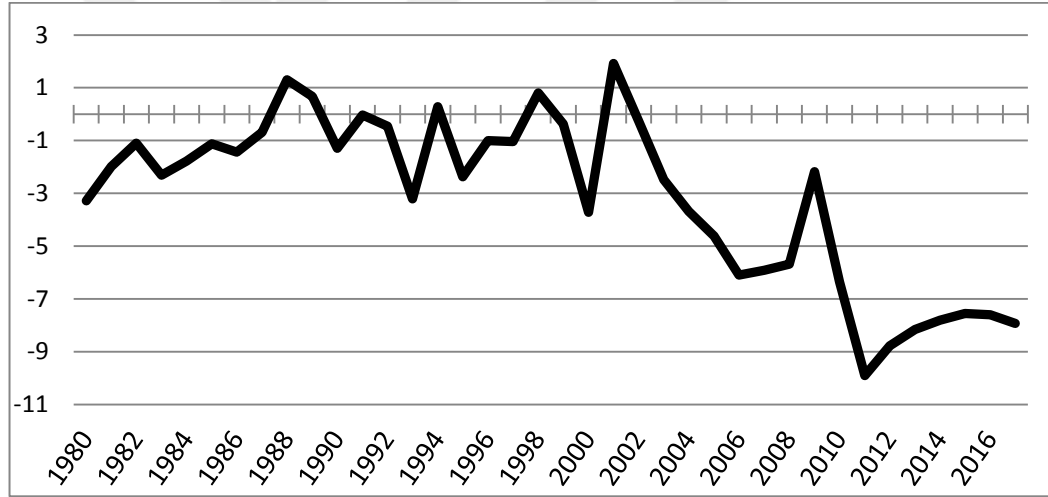
Kaynak: IMF World Economic Outlook, Şubat 2015 Raporu

Genç nüfusun yoğun olduğu ülkelerde harcama eğilimi daha yüksek olmakta ve dolayısıyla tasarruf oranları azalmaktadır. Yerel kaynaklarda yapılan çalışmalar genelinde tasarrufu etkileyen başlıca faktörler; büyüme, faiz, enflasyon, kişi başına düşen milli gelirdir.

⁴Hatice Erkiletlioğlu vd., “Türkiye’de Tasarruf Eğilimi”, Ocak 2011, https://ekonomi.isbank.com.tr/UserFiles/pdf/ar_01_2011.pdf (Erişim Tarihi 19 Kasım 2015), s. 3.

Bölüm 1- TÜRKİYE’DE TASARRUF EĞİLİMİ

İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak için harcama yapmaları normal bir davranış olsa da harcamaların gereklilik derecesinin belirlenmesi ve akli muhasebeleştirme tasarrufları birinci dereceden etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Günümüzde sosyal statü edinme, stres atma, vakit geçirme, eğlence için yapılan harcamaların giderek arttığını çevremizden ve açıklanan ürün satış rakamlarından gözlemlemek mümkündür. Bu durum Türkiye gibi özellikle gelişmekte olan ülkelerde daha da ön plana çıkmaktadır. Bunun neticesinde ilgili hükümetler ve düzenleyici ve denetleyici otoriteler tarafından bir dizi önlem alınmaktadır. Ülkemizde yakın geçmişte BDDK tarafından bankacılık ürünlerine yönelik getirilen bazı kısıtlamaların örnek olarak verilmesi mümkündür.

Şekil 2. Türkiye’de Cari İşlemler Dengesinin, Gayri Safi Yurt İçi Hâsılaya Oranı
Kaynak: IMF World Economic Outlook, Şubat 2015 Raporu

BDDK tarafından 2013 yılı Ekim ayında kredi genişlemesini sınırlamaya yönelik önlemler getirilmiştir. Krediler ve kredi kartlarına getirilen bu sınırlamalarla kredi talebinin kısılması ve dolayısıyla da cari açığın düşürülmesi planlanmıştır. Kredi hacmi artış gösterdikçe hem iç hem de dış mallara yönelik talep artmaktadır. İç malların bileşenleri de ithalata dayandığı için harcamalardaki artış önünde sonunda cari açığa artışa sebep olmaktadır⁵.

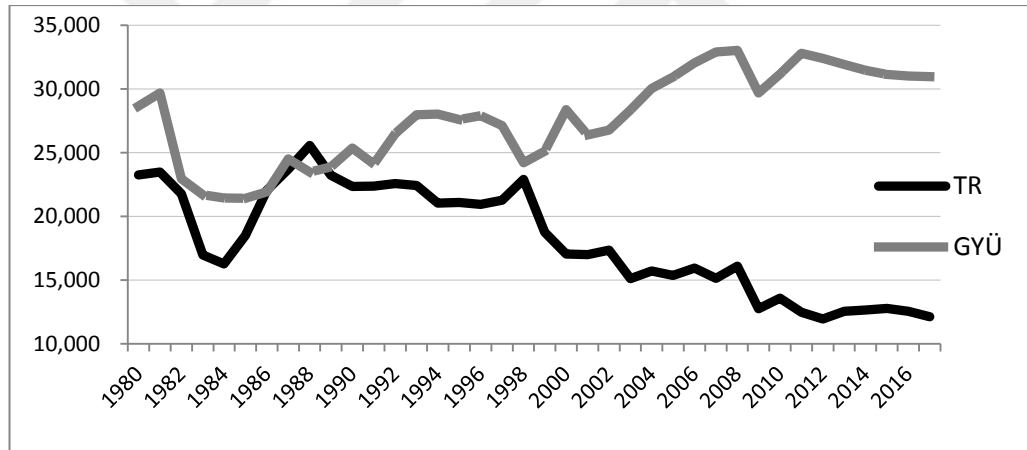
⁵Mahfi Eğilmez, “Tasarruflar Düşerken Harcamalar Artıyor” , 2 Aralık 2013, <http://www.ntvpara.com/yorum-ve-analiz/dr-mahfi-egilmez/tasarruflar-duserken-harcamalar-artiyor> (Erişim Tarihi 15 Ekim 2015), s. 1.

1. Türkiye’de Tasarrufun Tarihsel Gelişimi

Türkiye 1980’li yılların sonundan itibaren özellikle ithalatın önünün açılmasıyla beraber tasarruflarda düşüş yaşamaya başlamıştır. 2015 yılında tasarruf/GSYH oranının %12,8’e kadar gerilediği ve IMF tahminlerinin de sonraki yıllar için düşüşü işaret ettiği görülmektedir. Tasarruflar 2007 yılı sonrasında artan düşüş ivmesi göstermeye başlamış ve akabinde sıkı maliye politikasıyla toplam tasarrufların daha da düşmesi engellenmiştir.

Tasarruf oranındaki düşüş Türkiye ekonomisini yabancı tasarruflara ihtiyaç duyar hale getirmekte ve sermaye hareketlerinin etkisine maruz kalmasına neden olmaktadır⁶.

Şekil 3’te gelişme yolundaki ülkeler ve Türkiye’de tasarruf/gayri safi yurt içi hâsıla oranının tarihsel gelişimi 1980’den itibaren gösterilmektedir.

Şekil 3. Yurt İçi Tasarrufların, Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla’ya Oranı

Kaynak: IMF World Economic Outlook, Şubat 2015

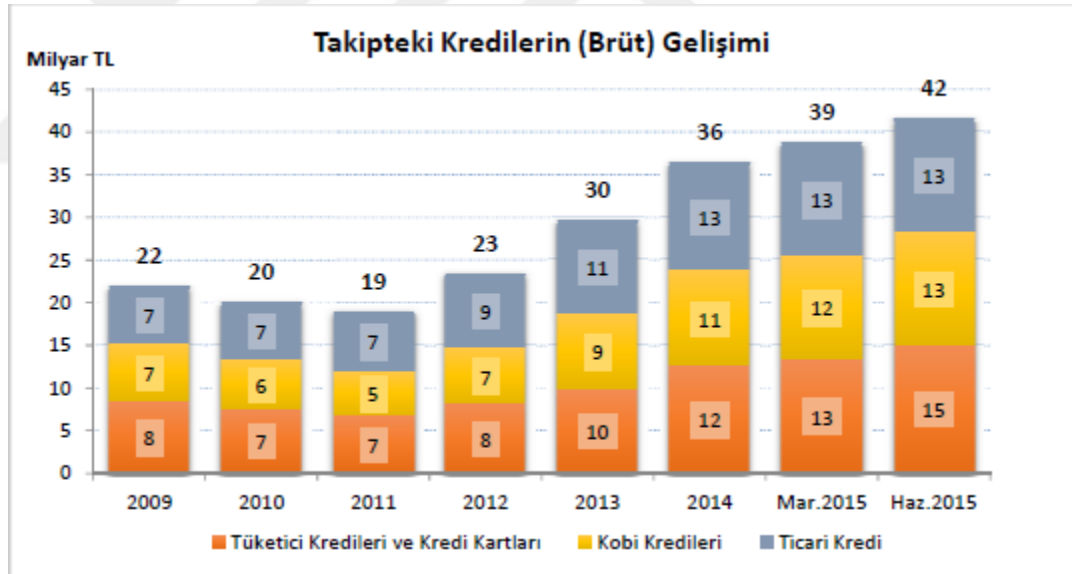
2000 yılının öncesindeki dönemlerde GYÜ tasarruf / GSYH oranı ortalama değerlerine yakın değerleri gösteren Türkiye tasarruflarının 2000 yılı sonrasında 2001 krizinin de etkisiyle tasarruflarının düştüğü ve sonraki yıllarda da düşüşün devam ettiği görülmektedir.

⁶Ömer Faruk Çolak ve Harun Öztürkler, “Tasarrufun Belirleyicileri: Küresel Tasarruf Eğiliminde Değişim ve Türkiye’de Hanehalkı Tasarruf Eğiliminin Analizi”, Eylül 2012, http://www.tbb.org.tr/content/upload/dokuman/2025/tbb_arastirma_colak_ozturkler.pdf, s. 16.

2. Tasarruf ve Kredi, Kredi Kartı İlişkisi

Bireysel tasarrufların tarihsel gelişiminde harcamaya yönelik bankacılık ürünlerinin büyük bir etkisi olduğu düşünülmektedir. Bu bölümde tüketime yönelik başlıca bankacılık ürünleri ve tasarruflar arasındaki ilişki rakamlar ve şekillerle incelenip yorumlanmıştır.

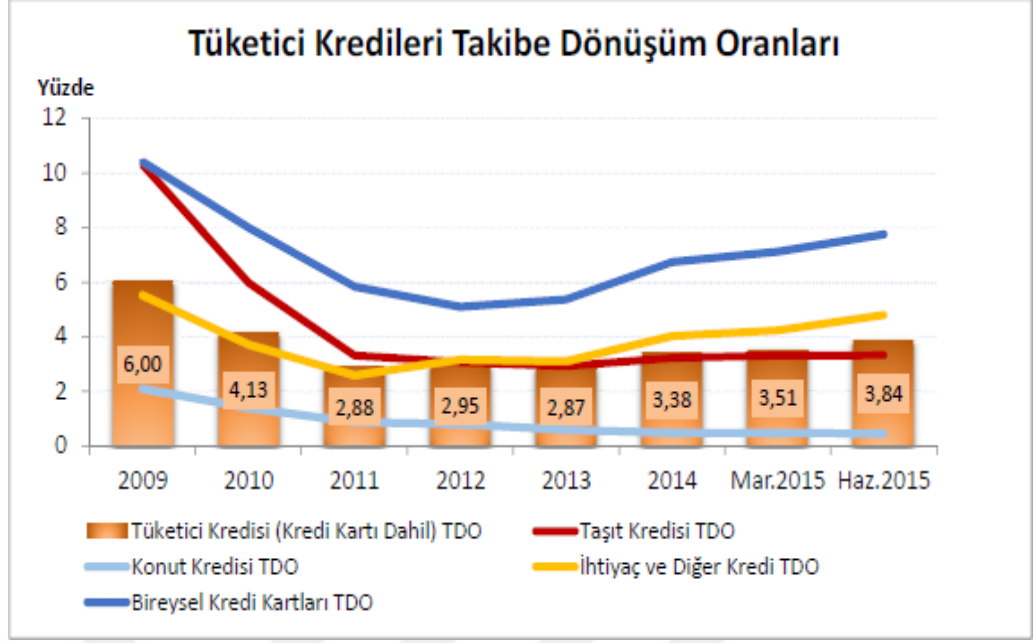
Kredi kartları 1980’li yıllardan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Rasyonel harcama tutarı çerçevesinde kullanması durumunda önemli finansal artılar sağlayan bir bankacılık ürünüdür. Kredi kartlarının öne çıkan en önemli özellikleri, harcamayı taksitlendirme imkânı ve puan vermesidir. Kredi kartları kullanıcılarına dikkatli kullanıldığı takdirde uzun vadede ödeme imkânları sunmasıyla cazip bir üründür. Ancak kredi kartlarının taksitlendirme özelliği, harcamaları konusunda kendine hâkim olamayan bireylerin gelecekteki tasarruflarını bugünden tüketmelerine ve nakit sıkıntısı çekmelerine de neden olabilmektedir.

Şekil 4. Takipteki Kredilerin(Brüt) Gelişimi

Kaynak: BDDK, Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri Haziran 2015

Haziran 2015 dönemi itibarıyla takipteki kredilerin (brüt) tutarı 42milyar TL’dir.

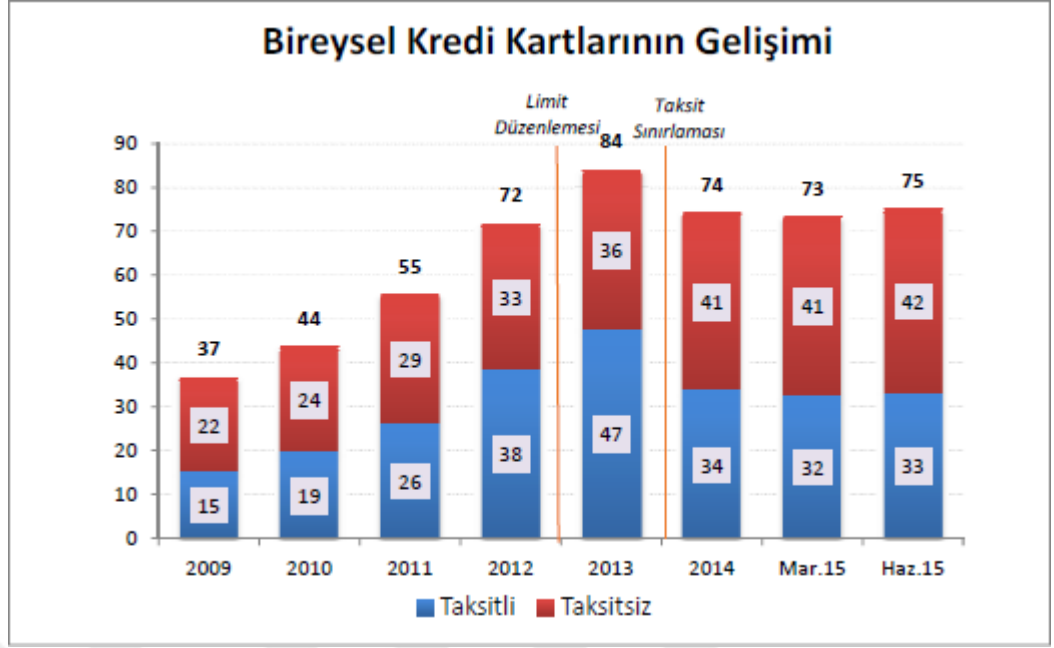
Şekil 5. Tüketici Kredileri Takibe Dönüşüm Oranları

Kaynak: BDDK, Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri Haziran 2015

Tüketici kredilerinin (bireysel kredi kartları dâhil) takibe dönüşüm oranı Haziran 2015 döneminde %3.84 olarak gerçekleşmiştir.

Kredi kartı kullanımının yaygınlaşması ve özellikle rasyonellikten çıkan taksit sayılarıyla tüketiciler gelirlerinin tamamını, hatta bazıları gelirinden daha fazlasını kredi kartı borçları için kullanmaktadır. Bankalar arasında sunulan taksit imkânı rekabeti ekonomi için sürdürülemez hale geldiği için BDDK tarafından 8 Ekim 2013 tarihli, 29789 sayılı Resmi Gazete’ de yayınlanan yönetmelik değişikliği ile kredi kartı limit düzenlemesi ve 2014 Şubat ayında yürürlüğe giren taksit sınırlaması düzenlemesiyle, elektronik ürünler, altın ve pırlanta satışlarına taksit sınırlandırmaları getirilmiştir.

Bu son düzenlemelere göre ilk defa kart sahibi olacaklar için kredi kartı limiti gelirin iki katını, bir yıldan uzun süredir kart hamili olanlar için ise limit gelirin dört katını aşamamaktadır. Altın, pırlanta ve mücevherat alışverişlerine dörtten daha fazla taksitlendirme yapılamamaktadır. Elektronik ürün alışverişlerinde kredi kartına taksitlendirme yapılamamaktadır. Genel harcamalar için ise taksit sayısı üst sınırı dokuz olarak belirlenmiştir.

Şekil 6. Bireysel Kredi Kartlarının Gelişimi

Kaynak: BDDK, Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri Haziran 2015

Bireysel kredi kartı limit tutarının Haziran 2015 döneminde 75 milyar TL'ye ulaştığı görülmektedir. BDDK'nın Şubat 2014'de yürürlüğe koyduğu kredi kartları taksit sınırlaması etkisiyle 2013 yılsonunda 47 milyar TL olan taksitli kredi kartı tutarının Haziran 2015 döneminde 33 milyar TL'ye gerilediği görülmektedir.

Bölüm 2. TASARRUFLARA İLİŞKİN TEORİK ÇEVRE

Özel Tasarruflara yönelik araştırmalarda ağırlıklı olarak; tasarrufun önemi, tasarrufu etkileyen ve belirleyen faktörler üzerine, ekonomik büyümeye olan etkisi ve ekonomi genelinde nasıl bir etki yarattığı üzerine odaklanılmaktadır. Bunlardan birkaçı şöyledir:

Düzgün tarafından 2009 yılında yapılan çalışmada, tasarrufu etkileyen faktörlerin araştırıldığı bir model geliştirilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, tasarruflara negatif etkide bulunan faktörler kamu tasarrufu, para arzı, faiz oranı ve enflasyon oranıdır. Dış tasarruf faktörünün ise tasarruflara pozitif yönlü etkiye sahip olduğu gözlemlenmektedir⁷.

Aras tarafından 2000 yılında yapılan çalışmaya göre, Türkiye'nin de içinde bulunduğu Gelişme Yolundaki Ülkelerin (GYÜ) öne çıkan problemlerinden birinin kalkınma olduğu belirtilmektedir. GYÜ'lerin kalkınma istikrarını sağlayıp devam ettirebilmeleri için tasarrufların artırılması ve etkili olarak kullanılması, yani yeni yatırımlara dönüşürebilmeleri gerekmektedir⁸.

Susam & Bakar tarafından 2008 yılında yapılan çalışmada, Türkiye'nin de içinde bulunduğu GYÜ'lerde GSYH düşük, nüfus ise yoğun olduğu için kişi başına düşen gelirin düşük gerçekleştiği belirtilmektedir. Gelirin düşük olması durumunun tasarruflarda da düşüşe neden olduğu, bu nedenle de yatırımların yeterli seviyede gerçekleşemediğinin üzerinde durulmuştur. Tasarruflardaki düşüşün ülkede sermaye birikiminin sağlamamasına neden olduğu ve bu sorunun bir sonraki yılda da GSYH'nın düşük sevilere gerçekleşmesine neden olduğu, bir birinden doğan bu durumun ise kısır döngüye dönüştüğü belirtilmiştir⁹.

⁷ Recep Düzgün, "Türkiye'de Özel Tasarrufun Belirleyicileri", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S. 32, 2009, s. 173.

⁸ Osman Nuri Aras, "Türkiye'nin Kalkınma Sorunu ve Çözüm Noktasında Özel Finans Kurumları", 2000, http://journal.qu.edu.az/article_pdf/1020_234.pdf, (Erişim Tarihi 10 Mart 2015), s. 94.

⁹ Nazan Susam ve Ufuk Bakkal, "Kriz Süreci Makro Ekonomik Değişkenleri Nasıl Etkileyecek?", Maliye Dergisi, S.155, Temmuz-Aralık2008, s. 81.

Ekinci & Gül tarafından 2007 yılında yapılan çalışmada, yurt içi tasarruflar ve reel büyüme arasındaki ilişki nedensellik analiziyle incelenmektedir. Sonuçlar; Türkiye için büyüme oranı ile tasarruf oranının karşılıklı bir ilişkiye sahip olmadığı, büyümeden tasarruflara tek yönlü bir nedenselliğin olduğu, tasarrufun ekonomik büyümeyi etkileyen faktörler arasında yer almadığı fakat büyümenin yüksek ya da düşük olmasının tasarrufların oluşmasında bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir¹⁰.

Sancak & Demirci tarafından 2012 yılında yapılan çalışmada, tasarruflar ve ekonomik büyüme ilişkisi incelenmiştir. Yapılan çalışmada tasarruflar ve ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü ve yüksek ilişki olduğu belirtilmiştir. Ekonomik büyümenin sağlanması ve istikrarlı bir şekilde devam ettirilmesi için yurtiçi tasarruflarda artışı sağlanmasının gerekliliği belirlenmiştir¹¹.

Kaya & Gürkan tarafından 2013 yılında tasarruflara ilişkin yaptıkları panel veri analizinde, gayri safi yurt içi hâsıla sıralamalarına göre 20 büyük ekonomi incelenmiştir. Gelişmekte olan ülkeler arasında daha fazla tasarruf sağlayan ülkelerin daha hızlı ve sürdürülebilir büyüdüğü, gelişmekte olan ülkeler arasında nispeten daha düşük tasarruflara sahip olan ülkelerin ise daha istikrarsız bir büyüme izlediği görülmüştür. Gelişmekte olan ülkelerin yurt içi tasarrufları ve büyüme oranları arasında doğru yönlü ilişki tespit edilmiştir. İlk 20 ekonomi arasında en düşük yurtiçi tasarrufa sahip olan ülkelere Türkiye, Brezilya ve Meksika'nın diğer gelişmekte olan ülkelere göre daha yavaş ve istikrarsız büyüdüğü gözlemlenmiştir¹².

¹⁰Aykut Ekinci ve Ekrem Gül, "Türkiye'de Yurtiçi Tasarruflara ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Uygulamalı Bir Analiz (1960-2004)", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.19, Aralık 2007, s.178

¹¹Ercan Sancak ve Nedret Demirci, "Ulusal Tasarruflar ve Türkiye'de Sürdürülebilir Büyüme İçin Tasarrufların Önemi", Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 8, S. 2, Güz 2012, s. 191.

¹²Vedat Kaya ve Gürkan Efe, "Yurtiçi Tasarruflar ve Ekonomik Büyüme: Dünyanın En Büyük İlk Yirmi Ekonomisi Üzerine Teorik Bir Değerlendirme ve Panel Veri Analizi", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C. 29, S. 2, 2015, s. 274.

1. Geleneksel Yaklaşım

Geleneksel finans yaklaşımında yatırımcılar rasyonel davranan ve beklenen faydalarını maksimize etme amacı taşıyan bireyler olarak tanımlanmaktadır. Geleneksel finans yaklaşımında öne çıkan ve bu yaklaşımın temelleri oluşturan teori, beklenen fayda teorisidir. Beklene fayda, belirsizlik altında verilen bir kararın olası sonucunun sağlayacağı faydanın, olayın gerçekleşme olasılığı ile çarpılması ile elde edilmektedir.

Geleneksel yaklaşım literatürde öne çıkan tasarruf konulu hipotezler; Sürekli Gelir Hipotezi (Friedman, 1957), ve Yaşam Döngüsü Hipotezidir (Modigliani, Brumberg,1950).

1.1. Sürekli Gelir Hipotezi

Sürekli gelir, bireyin her yıl düzenli olarak elde etmeyi planladığı gelir olarak tanımlanmaktadır. Bu hipotezde rasyonel bireylerin gelecekte gelir düşüşü beklentisiyle bugünkü tasarruflarını artıracakları savunulmaktadır. Eğer bireyler gelirlerinde azalma bekliyorlarsa, tasarruflarını artıracaklar, tam tersi durumda da birikimlerini azaltacaklardır. Öte yandan büyüme de göz önüne alındığında, şimdiki büyüme oranının gelecekteki büyüme hızını artıracak yönünde beklentiler varsayımı altında tasarruf oranlarının düşeceği kabul edilmektedir. Çünkü büyüme hızının artması beklentisi, bireylerin gelirlerinde bir artış olacağı düşüncesini ortaya çıkarmaktadır¹³.

Tahmin edilemeyen nedenlerden dolayı, sürekli gelirden sapmalar gerçekleşebilmektedir. Geçici gelir, konjonktürel hareketler sonucu ya da piyango veya beklenmedik anda tanımadığı bir yakından kalan miras gibi şekillerde ortaya çıkan ve önceden öngörülemeyen gelir olarak tanımlanmaktadır. Sadece sürekli gelirdeki gerçekleşecek bir değişiklik tüketim oranında değişikliğe yol açabilmektedir. Böylece, gelirdeki geçici değişiklikler harcama davranışını

¹³Sevinç Yaraşır ve Binhan Elif Yılmaz, “OECD Ülkelerinde Özel Tasarruflar: Bir Bakış (1999-2007)”, Maliye Dergisi, S.160, Ocak-Haziran 2011, s. 140

etkilememektedir. Diğer bir ifadeyle, uzun vadeli gelir beklentileri bireylerin tasarruf oranlarını belirler¹⁴.

1.2. Yaşam Döngüsü Hipotezi

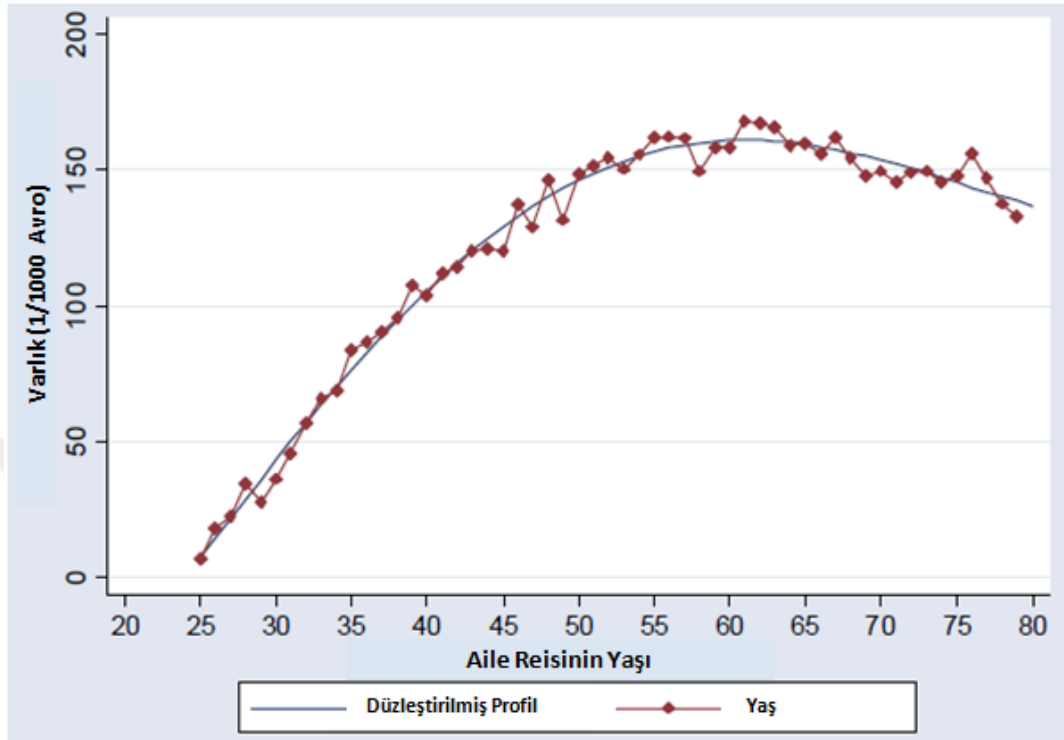
Temelinde fayda maksimizasyonu yer alan bu hipotezde, bireylerin gelirlerinin yaşam sürelerince önce arttığı, daha sonra ise azaldığı yaklaşımı esas alınmaktadır. Hipoteze göre; çalışma hayatının ilk yıllarında düşük olan gelir, ilerleyen zamanlarda artarak doruk noktasına ulaşır ve emeklilik dönemlerinde azalır.

Gençlik döneminde harcama eğilimi yüksek olduğu için tasarruflar düşüktür. Orta yaşlarda emeklilik planları doğrultusunda bireyler daha fazla tasarrufa yönelir. Emeklilik döneminde gelirden azalma olacağı için yine tasarruflarda düşüş beklenmektedir. Bireyin tüketimini şimdiki yoksa gelecekte mi gerçekleştireceğinin tercihi tasarruf kararını yansıtmaktadır.

Yaşam döngüsü hipotezi, bireylerin çocukluk, iş hayatı ve emeklilik dönemlerindeki tasarruf ve tüketim eğilimlerinde gerçekleşen değişimleri tanımlamaktadır. Elde edilen gelirin tasarruf olarak ayrılıp ya da ayrılmayacağı anlamına gelen “tasarruf kararı (saving decision)” modelini oluşturmaktadır. Yaşam döngüsü hipotezi Beklenen Fayda Teorisi ve rasyonel davranış kökenine dayandığı için ileride elde edilecek hane halkı gelirinden yola çıkarak bireyin optimal tasarruf kararları hesaplanabilmektedir. Yaşam döngüsü hipotezinde çalışma yıllarının ilk yıllarında düşük gelir profiliyle başlanıp, iş tecrübesiyle gelir seviyesinin arttığı, emeklilik döneminin hemen öncesinde ise gelir düzeyinin en yüksek düzeye çıktığı ve emeklilik döneminde gelirin tekrar düşüşe geçeceği düşünülmektedir. Emeklilik döneminde nispeten daha düşük gelir öngörüldüğü için bireyler çalıştıkları dönemlerde kazançlarının bir bölümünü ileride yaşayabilecekleri sert gelir düşüşleri tedbir almak amaçlı olarak tasarruf ederler. Yaşam döngüsü hipotezinin temel öngörüsü “kambur” şeklindeki yaşam boyu tasarruf profilidir.

¹⁴Erkiletlioğlu, a.g.e., s. 4

Tasarruflar giderek artmakta, en üst seviyeye ulaştıktan sonra zaman içerisinde tekrar düşüşe geçmektedir¹⁵.

Şekil 7. Yaşam Döngüsü Hipotezi Kambur Grafiği

Kaynak: Tullio Japelli & Franco Modigliani, “The Age-Saving Profile and the Life-Cycle Hypothesis”, CSEF, Working Paper, No.9, 1998, pp. 38.

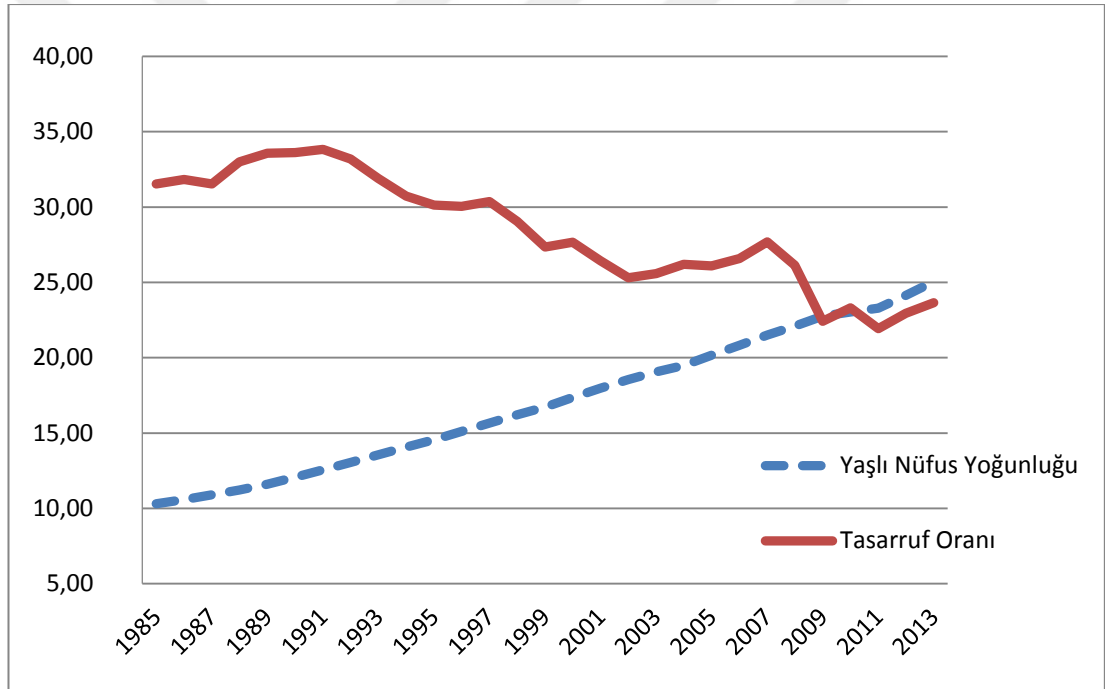
Yaşam döngüsü hipotezine göre, bireylerin tasarruf ve tüketim kararları gelecek dönemde elde etmeyi öngördükleri gelir düzeylerine bağlıdır. Böylece hipotez bireylerin tasarruf kararlarının toplam hayat boyu kazanımlarının bir fonksiyonu olduğunu varsaymaktadır. Hipoteze göre tüketim ve tasarruf kararı tüketicinin sadece bugünkü kullanılabilir gelirinə göre belirlenemez. Bireylerin gelirlerinin yüksek olduğu dönemlerde emeklilik dönemlerindeki harcamalarını finanse etmek için tüketim harcamalarını erteleyeceğini, dönemler arasında tasarruf ve borçlanma yoluyla gelir aktarımını yapacağını ileri sürer. Tüketiciler gençlik ve

¹⁵ Serkan Çankaya, “Finansal Analist Tahmin ve Tavsiyelerine Davranışsal Yaklaşım”, (Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi), İstanbul, 2009, s.75

orta yaş döneminde emeklilik dönemine göre daha fazla tasarruf yapma eğiliminde olacaklardır¹⁶.

Yaşam döngüsü hipotezinin yaklaşımları, özellikle yaşlı nüfus yoğunluğunun arttığı, ülkelerde, ortalama yaşam süresi yükselen toplumlarda; biriktirilen rezervler yaşlılık döneminde tüketim harcamalarında kullanmak için planlandığından hane halkı tasarruf oranları azalmaktadır.

Şekil 8’de OECD raporunda belirtilen ve OECD ‘ye dâhil edilen ülkeler arasında yaşlı nüfus oranı en yüksek olan Japonya’ya ait, yurt içi tasarrufların GSYH’ya oranı ve yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranları gösterilmiştir.

Şekil 8. Japonya’da Yurt İçi Tasarrufların, GSYH’ya Oranı ve Yaşlı Nüfus Oranı.

Kaynak: Yaşlı Nüfus Oranı için; OECD (2016), Yaşlı Nüfus Endeksi. Tasarruf Oranı için; IMF World Economic Outlook, Şubat 2015

Yaşam döngüsü hipotezine göre büyüyen ekonomilerde tasarruflar pozitiftir. Bunun nedeni çalışan ve tasarruf eden genç nüfusun sayıca tasarruf etmeyen yaşlı nüfusa göre fazla olmasıdır. Yaşam döngüsü hipotezine göre, bireyler çalışma hayatlarının ilk yıllarında ve yaşlılık dönemlerinde daha düşük tasarruf

¹⁶ Sancak ve Demirci, a.g.e., s.67.

eğilimindedir. Emeklilik sisteminin iki tür etkisi bulunmaktadır; (1) bireyleri erken emekliliğe teşvik etmesidir. Bu etkiye teşvik edilmiş emeklilik etkisi (induced retirement effect) denmektedir. Bireyler bu etkiyle, sosyal güvenlik kurumu sayesinde gelirsiz kalmaktan korunduğunu ve emeklilik dönemlerini sorunsuz geçirebileceklerini düşünmektedir. Bu durum düşük tasarruf eğilimleri meydana getirmektedir. (2) “Tasarruf İkame Etkisi”dir. Bu etki ile bireyler devletin kendi adlarına tasarruf ettiğini düşünmektedir. Bu etki teşvik edilmiş emeklilik etkisinden daha kuvvetlidir ve özel tasarrufu düşürmektedir¹⁷.

Yaşam Döngüsü hipotezine göre, tüketim harcamaları yalnızca cari gelirin değil aynı zamanda ve daha da önemli bir biçimde uzun dönem ya da yaşam boyu gelir beklentilerinin bir fonksiyonudur. Ayrıca bir stok değişken olan servetin cari dönemdeki değeri de tüketim fonksiyonunun açıklayıcı değişkenleri arasında yer almaktadır. Teori, cari gelir ve servetteki değişimlerin tüketim harcamaları üzerindeki etkisinin düşük, buna karşılık yaşam boyu gelir beklentilerindeki değişimin tüketim harcamaları üzerindeki etkisinin ise yüksek olduğunu öngörmektedir. Diğer bir deyişle, servet ve cari gelir üzerinden hesaplanan marjinal tüketim eğilimi düşük, yaşam boyu gelir beklentileri üzerinden hesaplanan marjinal tüketim eğilimi ise yüksektir¹⁸.

Yaşam Döngüsü Hipotezi kamu tasarrufundaki düşüşün tüketimde bir artışa neden olacağını, vergi yükünün genç nesilden yaşlı nesile aktarılacağını, böylece hem özel tasarruflarda, hem toplam (ulusal) tasarruflarda bir azalmaya neden olacağını öngörmektedir.

Yaşam Döngüsü Teorisi'nin en temel versiyonunda bir kişinin tüketimi servetinin bugünkü değerine bağlı olmalıdır yaklaşımı vardır. Teori birçok içerikten oluşmaktadır ve en çok çalışılan ve bilinenleri tüketim düzenlemeleriyle ilgili olanlardır. Fakat bu içerikler birçok deneysel çalışmayla reddedilmiştir. Bu

¹⁷Berna Balcı İzgi, “Sosyal Güvenlik Sisteminin Özel Tasarruflar Üzerinde Etkisi: Türkiye Örneği”, Çukurova Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 16, S. 1, 2007, s.366

¹⁸Uğur Sivri ve Hakan Eryüzlü, “Rasyonel Beklentiler-Yaşam Boyu Sürekli Gelir Hipotezinin Testi”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Ekonomi ve İstatistik Dergisi, S. 11, 2010, s.91

çalışmalardan en geçerli kabul edileni Shefrin, Hersh M. ve Richard H. Thaler tarafından 1988’de geliştirilen, Davranışsal Yaşam Döngüsü Hipotezidir¹⁹.

2. Davranışsal Yaklaşım

Davranışsal finans, finansal kararların verilmesi sürecinde kararı etkileyen davranışsal/psikolojik faktörleri açıklamaktadır. Bu yaklaşım yatırımcıların, yatırım davranışlarının psikolojik etmenlerle açıklanabilir olduğunu savunmaktadır. Geleneksel finans teorilerinin açıklama getiremediği piyasa anomalilerinin ve karar verme süreci bileşenlerinin kaynağının insan psikolojisi olduğunu savunan bir disiplindir.

Davranışsal finans yaklaşımında bireyler tamamen rasyonel olarak nitelendirilmemektedir. Davranışsal finansın temel yaklaşımları psikoloji alanında yapılan çalışmalardan oluşmaktadır. Davranışsal yaklaşım bireylerin karar aşamalarını etkileyen psikolojik faktörlerin neler olduğunu ve yatırımcıların gerçekte nasıl davrandığı açıklamaktadır²⁰.

Davranışsal finans yaklaşımının ortaya çıkmasının temelini oluşturan çalışmaların başında beklenti teorisi (Prospect theory) gelmektedir. Beklenti teorisi geleneksel finans yaklaşımının beklenen fayda teorisine eleştiri olarak getirilmiştir. Beklenti teorisi temel olarak insanların kazanç ve kayıplara psikolojik nedenlerden ötürü farklı olasılık değerleri atadıklarını ortaya koymaktadır²¹.

Davranışsal finans yaklaşımı beklenen fayda teorisinin kullanıldığı modellerden daha dar kapsamlı olsa da oldukça kapsamlı bir değerlendirme gerektirmektedir. Bireyler karar verme aşamalarında inanç, aşırı güven ve geçmiş

¹⁹Laurence Levin, “Are Assets Fungible? Testing the Behavioral Theory of Life-Cycle Savings” Journal of Economic Behavior & Organization, Vol. 36, 1998, pp.59

²⁰ Cenk Tufan ve Reyhan Sariçiçek, “Davranışsal Finans Modelleri, Etkin Piyasa Hipotezi ve Anomalilerine İlişkin Bir Değerlendirme”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2003, C. 15, S. 2 s.179.

²¹ Sinem Sefil ve Hakkı Kutay Çilingiroğlu, “Davranışsal Finansın Temelleri: Karar Vermenin Bilişsel ve Duygusal Eğilimleri”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:10, S. 19, 2011, s.249-253.

tecrübelere gereğinden fazla önem vermek gibi unsurlar ile bazı sistematik hatalar yapabilmektedir. Bu yüzden davranışsal finans yaklaşımında tamamıyla rasyonel modeller kullanılmamaktadır²².

2.1.Davranışsal Tasarruf Yaklaşımı Yanılgıları

Davranışsal tasarruf yaklaşımı temel üç yanılgıya dayanmaktadır, bu yanılgılar bireylerin gelirlerini tasarrufa ya da harcama yapmaya yönlendirmelerine neden olmaktadır. Yanılgıların genel tanımları şöyledir:

Kendini Kontrol Etme (Self Control),

Shefrin, kendini kontrol etmeyi; duyguları kontrol etmek olarak tanımlamaktadır²³. Tüketimi geciktirmek ise, kendini kontrol etmeyi gerektirmektedir, dolayısıyla duygular ve ruh haliyle yakın ilişkili bir yanılgıdır²⁴.

Pompian, kendini kontrol etmeyi, yarınlara için tasarruf etmenin bugünkü tüketim harcamalarına tercih edilmesi olarak tanımlanan bir insan davranışı olduğunu belirtmektedir²⁵.

Zihinsel muhasebeleştirme (Mental Accounting),

Thaler, zihinsel muhasebeyi; bireyler ve hane halkı tarafından gerçekleştirilen finansal işlemlere ilişkin mali sonuçları, zihinsel olarak kodlama ve değerlendirme

²² Berna Taner ve Cenk Akkaya, “Yatırımcı Psikolojisi ve Davranışsal Finans Yaklaşımı”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 2005, s.48

²³Hersh Shefrin, “Beyond Greed and Fear”, New York: Oxford University Press, 2007, pp.30.

²⁴David Hirscheleifer, “Investor Psychology and Asset Pricing”, Journal of Finance, Vol.56, 2001, pp.1551.

²⁵ Michael M. Pompian, “Behavioral Finance and Wealth Management”, New Jersey, USA: John Wiley & Sons Inc., 2006, pp.150.

yöntemleri olarak tanımlamaktadır²⁶. Zihinsel muhasebe, bireylerin verdikleri kararların finansal sonuçlarını nasıl değerlendirdikleri ile ilgilenmektedir²⁷.

Çerçeveleme (Framing),

Entman, çerçevelemeyi; bir olgunun bazı yönlerinin seçilip bir iletişim metninde daha önemli hale getirilerek sunulması ve bu durumdan dolayı olguya ilişkin yorumların istenilen sonuçları destekleyecek şekilde kullanılması olarak tanımlamaktadır²⁸.

2.2.Davranışsal Yaşam Döngüsü Hipotezi

Shefrin, Hersch M. ve Richard H. Thaler tarafından 1988’de geliştirilen, Davranışsal Yaşam Döngüsü Hipotezi; bireylerin gelir ve harcamalarını yaşam döngüsü hipotezinde belirtildiği gibi tam olarak rasyonel yönetemediklerini ileri sürer. Kendini Kontrol Etme (Self Control) yani kendine hâkim olma, Zihinsel Muhasebeleştirme (Mental Accounting), Çerçeveleme (Framing) davranış ve yetilerini temel alarak tasarruf davranışlarını inceler.

Davranışsal Yaşam Döngüsü Hipotezi geliştirilirken, “Kendini Kontrol” akli muhasebeleştirme (mental accounting) ve çerçeveleme (framing) ile birlikte hipotezin temel taşlarından birini oluşturmaktadır.

Tasarruf Kararında Kendini Kontrol Etme (Self Control),

Kendini kontrol etme; tüketimi azaltma ya da erteleme yetisi olarak tanımlanmaktadır. “Kendine hâkim olma” yetisi devlet ya da finansal kuruluşlar

²⁶ Richard Thaler, “Mental Accounting Matters”, Journal of Behavioral Decision Making, Vol.12, 1999, pp.183.

²⁷ Jülide Kesken, “Kurumsal İmaj ve Ekonomik Performans İstanbul Menkul Kıymetler Borsası İçin Bir Analiz”, Eylül 2002, <http://content.csbs.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/P297.pdf> (Erişim tarihi:23.04.2016)

²⁸ Robert M. Entman, “Framing: Towards Clarification of A Fractured Paradigm”, Journal of Communication, Vol. 43, 1993, pp.52

tarafından da geliştirilebilmektedir, emeklilik hesaplarına sınırlı erişim ya da erken para çekildiğinde büyük kesintilerin uygulanması buna örnek olarak gösterilebilir²⁹.

Davranışsal yaşam döngüsü hipotezi modeline göre, kendini kontrol etme üç faktörden oluşur; (1) Kişinin içsel çelişkisi (internal conflict): Bireylere tüm kaynaklarını geleceğe yönelik tasarruflarına yönlendirmek yerine, şimdiki zamanda geçerli olan tüketim kaynaklarına harcamalarının cazip gelmesi. (2) Cazibeye kapılma (temptation): Bireylerin farklı seviyelerde harcama eğilimlerine sahip olmaları ve bu eğilimlerine paralel olarak çeşitli yatırım araçlarına yönelmeleri. (3) İrade gücü (willpower): Harcama eğilimi servete bağlı değildir³⁰. İnsanlar harcama davranışları esnasında, servetlerinden bağımsız olarak tüketimin cazibesine karşın iradeleriyle bir iç çatışma yaşarlar. Bu faktörlerin etkisi sonucunda tasarruf kararı galip geldiğinde kendini kontrol etme yetisi sağlanmış olmaktadır.

Pompian “Kendini Kontrol” yanılgısı sebebiyle yatırım kararlarımızda meydana gelebilecek hataları aşağıdaki şekilde özetlemektedir³¹:

- 1) Yeterince tasarruf yapmayanların emeklilikleri tahmin edilen tarihten önce gelebilir. Bu sebeple aradaki zaman farkını kapatabilmek için gereğinden fazla risk alabilirler ve bu da problemi daha kötüleştirir. Sonuç olarak yatırımcıların gelecek için tasarruf yapmak adına bugün daha fazla harcamalarına sebep olabilir.
- 2) Yatırımcıların emeklilik için plan yapmamalarına sebep olabilmektedir. Çalışmalar emeklilik için plan yapanların yapmayanlara kıyasla daha güvenli bir emeklilik dönemi geçirdiklerini göstermiştir.
- 3) Kendini kontrol yanılgısı, varlık dağılımında dengesizlik (imbalance) sorunlarına yol açabilir. Örneğin, bazı yatırımcılar “bugün harca –(spend

²⁹Jing Jian Xiao, “Promoting Consumer Financial Capability and Well-Being through Education and Research”, Journal of Financial Counseling and Planning Vol. 25, 2014, pp. 29.

³⁰Hersh M. Shefrin & Richard H. Thaler, “The Behavioral Life-Cycle Hypothesis”. Economic Inquiry, 1988, pp. 611.

³¹ Pompian, a.g.e., pp. 155.

today)” mantığından dolayı gelir-üreten varlıkları tercih edebilmektedirler. Fazlasıyla gelir-üreten varlıklardan meydana gelen bir portföy, enflasyona ayak uydurulma hususunda soruna sebep olabilir. Diğer taraftan bazı yatırımcılar ise, sadece risk almayı sevdikleri ve davranışlarını kontrol edemediklerinden dolayı tahviller yerine hisse senetlerini ya da daha farklı varlıkları tercih edebilirler.

- 4) Kendini kontrol yanılığı, yatırımcıların sadık kalmaları halinde uzun vadede servet yaratabilecek olan; bileşik faiz, Para-maliyet ortalaması (dolar-costaveraging) gibi temel finansal prensipleri görmezden gelmelerine sebep olabilmektedir.

Tasarruf Kararında Zihinsel muhasebeleştirme (Mental Accounting),

Özel bir amaç için varlıkların farklı hesaplara bölünmesi işlemi akli muhasebe olarak adlandırılır. Zihinsel muhasebe genellikle kendini kontrol etme (self control) yetisini geliştirmek için bir yol olarak kullanılır. Örneğin, acil durumlar için açılmış tasarruf edilen bir hesap, acil olmayan harcamaları bu hesaptan harcama eğilimini düşürür.

Bireyler farklı seviyelerde harcama eğilimlerine sahiptir ve bu eğilimlerine paralel olarak çeşitli yatırım araçlarına yönelirler. Zihinsel muhasebeleştirme ve çerçeveleme bu adımda öne çıkmaktadır, bireylerin zihinlerinde varlıklarını farklı hesaplara bölmesi nasıl bir çerçeveleme yetisine sahip olduklarıyla ilişkilidir. Bireyler tutkunu olduğu bir harcama kaleminde servetlerinin yarısını o kalemden harcamaktan çekinmeyebilir, fakat çok da önemsemedikleri bir harcama kaleminde servetlerinin çok küçük bir yüzdesini bile harcamaktan kaçınırlar³².

Davranışsal yaşam döngüsü tasarruf modeli ile servet ilişkisini inceleyen bir araştırmada; Bireylerin kendini daha zengin ve varlıklı hissettikçe daha çok harcadıkları fikri üzerinden hipotezi incelemiştir. Bu yaklaşımla kendine hâkim olma ve zihinsel muhasebe yetileri bütünleştirilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre;

³²Levin, a.g.e., pp. 60

Gençlerden, yüksek eğitim almış olanlar, ev sahibi olanlar ve tam zamanlı çalışanların genelde ekonomik büyüme beklentisinde oldukları gözlemlenmiş, dolayısıyla varlıklarında bir artış olacağı beklentisiyle daha fazla harcadıkları gözlemlenmiştir³³.

Davranışsal Yaşam Döngüsü Teorisinde, hane halkı sabırsızlığından dolayı, tüketiciler sahip oldukları varlıkları farklı zihinsel bölümlere ayırmakta ve bunların bazılarının “mübadelesi mümkün olmayan” (nonfungible) şeklinde muamele edilmesine sebep olmaktadır. Belirgin olarak zenginlik üç zihinsel (mental) değere (accounts) aktarılmaktadır:

- i. Mevcut gelir (current income)
- ii. Mevcut varlıklar (current assets)
- iii. Gelecekteki gelir (future income)

Tüketiciler kendi bireysel muhasebe yapılarında ayrı ayrı fonlara sahipmiş gibi davranmaktadırlar. Gelirlerini mevcut gelir (current income) ve servet (wealth) olarak ayırmaktadırlar. Tüketim için marjinal eğilim gelirin kaynağına göre (Örneğin, maaşa karşı ikramiye) değişmektedir. İnsanların servet olarak gördükleri ya da “çerçeveledikleri” parayla varlık oluşturmaları veya tasarrufta bulunma olasılıkları mevcut gelirleriyle tasarruf yapmalarından daha fazladır. Yani diğer bir deyişle, bir birey tasarruf yapmak için ya da her zaman almak istediği yeni bilgisayar için maaşından ziyade yılsonunda alacağı ikramiyeyi kullanma eğiliminde olacaktır. Özetle, mevcut gelir için duyulan tüketim isteği en fazla iken gelecekteki gelir için ise en düşük seviyededir³⁴.

Marjinal harcama eğilimi mevcut gelir için en yüksek, gelecekteki gelir için ise en düşük seviyededir. Bu iki gelir gurubunun arasında marjinal tüketim eğilimi gösterilen kalem ise mevcut varlıklardır.

³³Diane K. Schooley & Debra Drecnik Worden, “A Behavioral Life Cycle Approach to Understanding the Wealth Effect”, Business Economics, 2008. pp.14.

³⁴ Çankaya, a.g.e., s.75-76

Tasarruf Kararında Çerçeveleme (Framing),

İnsanların kararları, karar vermeleri gereken durumu kendi zihinlerinde nasıl çerçevelediklerine bağlı olarak değişmektedir. Çerçeveleme süreci insanın sahip olduğu zekâ seviyesi, eğitim, yetiştirilme tarzı, alışkanlıkları ve sorunun nasıl sorulduğuna göre değişmektedir. İnsanlar bir soruya cevap olarak, sorunun sunuluş şekline göre değişen iki farklı cevap verebilirler.

Çerçeveleme bireyin tüketim ya da tasarrufu seçeceği bir karar aşamasında, çerçeveleme yetisine bağlı olarak tüketim cazibesine kapılacak ya da irade gösterebilip tasarrufa yönelecektir. Tüketim cazibesinin nasıl sunulduğu bireyin çerçeveleme algısını tamamen değiştirip iradeden saptırabilir ya da tüketimden vazgeçirebilir.

Hersh Shefrin'in kullandığı şekliyle Çerçeve Bağımlılığı (frame dependence) insanların davranış şekli, karar vermeleri gereken sorunları nasıl çerçevelediğine bağlıdır³⁵. Tversky & Kahneman'a göre çerçevelemede asıl önemli noktanın seçim problemlerinde karar vericinin sahip olduğu normlar, alışkanlıklar ve beklentiler yanında bu sorunun ne şekilde sunulduğudur³⁶.

Tversky & Kahneman'ın 1981 yılındaki diğer bir çalışmalarında karar problemleri için farklı çerçevelmelerin olduğunu belirten örnek aşağıda yer almaktadır:

Problem 1: (N=152) ABD'de bu güne kadar eşine rastlanmadık derecede bir Asya salgın hastalığı için hazırlıklar yapılmaktadır ve bu salgın sonucunda 600 kişinin ölmesi beklenmektedir. Bu salgınla savaşmak üzere iki alternatif program önerilmektedir. Programların sonuçlarıyla ilgili yapılan bilimsel tahminler ise şu şekildedir: Eğer A Programı kabul edilirse, 200 kişi kurtarılacaktır. Eğer B Programı

³⁵Shefrin, "Beyond Greed and Fear", a.g.e., pp.29

³⁶Amos Tversky & Daniel Kahneman, "Rational Choice and the Framing of Decisions", The Journal of Business, Vol.59, No.4, Part 2: The Behavioral Foundations of Economic Theory, Oct. 1986, pp. 257.

kabul edilirse, 1/3 olasılıkla 600 kişi kurtarılacak ve 2/3 olasılıkla hiç kimse kurtarılamayacaktır. Bu durumda hangi programı tercih edersiniz?

Katılanların %72'si A Programını tercih ederken %28'i B programını tercih etmektedir. Bu problemde çoğunluk riskten kaçınan (risk averse) seçeneği tercih etmiştir. Kesin olarak 200 kişiyi kurtarma beklentisi eşit düzeyde riskli beklentiden yani üçte bir olasılıkla 600 kişiyi kurtarmadan daha cazip bulunmuştur³⁷.

Çerçeveleme etkisini ölçmek için yukarıda belirtilen senaryoya ilişkin sonuçlarda olduğu gibi, bireyler aynı durumlara sunulmuş şekli farklılıklarına göre farklı tepkiler vermektedirler.

³⁷Amos Tversky, A & Daniel Kahneman, "The Framing of Decision and the Psychology of Choice", Science, New Series, Vol.2111, No. 4481, Jan 1981, pp. 453.

Bölüm 3. VERİ, METODOLOJİ ve BULGULAR

Tasarruf eğilimini ve tasarrufu etkileyen faktörleri ölçmek amacıyla iki farklı analiz yapılmıştır. Bu analizlerden birincisi, literatür taramasında da dikkat çeken faiz ve tasarruf oranları ilişkisine yöneliktir. Diğer çalışma ise bankacılık sektörü çalışanlarına anket uygulanılarak gerçekleştirilen tasarruf eğilimi analizidir.

3.1. Tasarruf ve Faiz ilişkisi

Tasarruf ve faiz oranları arasındaki ilişkinin yönü hakkında farklı bulgular elde edilmiştir. Bazı çalışmalar tasarruf ile faiz oranları arasında pozitif korelasyon olduğu ileri sürerken, diğerleri tasarruflar ve faiz oranları arasında belirgin ve pozitif bir ilişki olduğu savını reddetmektedir.

Düzgün R. tarafından 2009 yılında yapılan çalışmanın sonuçlarına göre, tasarruflara negatif etkide bulunan faktörler kamu tasarrufu, para arzı, faiz oranı ve enflasyon oranıdır³⁸.

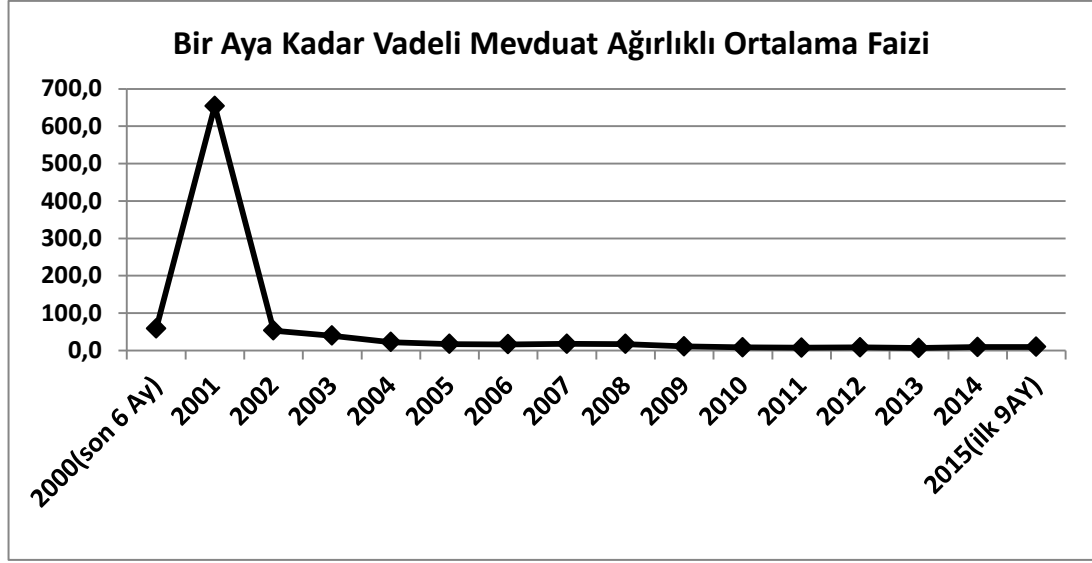
Fisher I. tarafından 1930 yılında yazılan faiz teorisi kitabında; tasarruf düzeyinin iki belirleyici olduğu belirtilmektedir. Bunlardan birincisi farklı dönemlerde gerçekleşen tüketimlerin marjinal faydaları, ikincisi ise faiz oranıdır³⁹.

Faiz ve tasarruf ilişkisinin zayıf bulunulduğu çalışmalarda kullanılan analiz yöntemlerinde, faiz oranlarındaki ciddi dalgalanmaların oluşturduğu yüksek standart sapmaların korelasyonun düşük olduğu yanığına neden olduğu gözlemlenmiştir. Bu bölümde Türkiye'nin yıllık faiz oranlarının tarihsel gelişimi, faiz ve tasarruf oranlarının sayısal ilişkileri incelenmektedir.

Şekil 7'de mevduat faizi oranlarını incelediğimizde 2001 kriz yılındaki sert yükseliş dikkat çekmektedir. 2001 yılı Ocak ayında 58,58 olan faiz oranı Şubat ayına gelindiğinde 7021,21'e yükselmiştir.

³⁸Düzgün, a.g.e., s.173.

³⁹Irwing Fisher, "The Theory of Interest", Macmillan, 1930, pp.164

Şekil 9. Bankalarca Türk Lirası/Yeni Türk Lirası Üzerinden Açılan Mevduat Ağırlıklı Ortalama Faiz Oranları
Kaynak: TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi

3.1.1. Tasarruf ve Faiz İlişkisi Analizi Veri, Metodoloji ve Bulgular

Faiz ve tasarruf ilişkisini istatistiksel olarak ölçmek için 2000-2015 yıllarını kapsayan Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)'den alınan faiz oranları ve Uluslararası Para Fonu (IMF) 'den alınan Tasarruf /GSYMH oranlarına korelasyon analizi yapılmıştır.

Korelasyon analizi; iki rassal değişken arasındaki doğrusal ilişkinin yönünü ve gücünü belirtir. En çok bilinen korelasyon katsayısı Pearson korelasyon katsayısıdır. Bu katsayı iki değişkenin kovaryansının, değişkenlerin standart sapmalarının çarpımlarına bölünmesiyle elde edilen standart bir ölçüdür. Standart olduğu için değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirttiği gibi, ilişkinin derecesini de belirtmektedir⁴⁰. Dolayısıyla yüksek standart sapmaya sahip değişkenler için korelasyon katsayısı düşük çıkmaktadır. Korelasyon katsayısı olan r_{xy} şu formül ile hesaplanır:

$$r_{xy} = \frac{\sum(x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{(n - 1)s_x s_y}$$

⁴⁰Münevver Turanlı ve Selahattin Güriş, "Temel İstatistik", DER Yayınları, 2. b, s. 551.

Tablo 1 ve 2’de yüksek standart sapmaya neden olan, faiz oranının en yüksek değeri gördüğü 2001 yılının hariç tutulmadığı ilk analize ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Faiz oranı ve tasarruf arasında pozitif 0,417’lik korelasyon elde edilmektedir. Bu oran düşük ve istatistiksel olarak anlamsız olduğu için faiz oranı ile tasarruf arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucu elde edilmektedir.

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler

	Mean	Std.Deviation	N
Faiz_Oranı	59,67	159,349	16
Tasarruf/GSYH	14,5993	1,87738	16

Tablo 2. Korelasyon Matrisi

		Faiz_Oranı	Tasarruf/GSYH
Faiz_Oranı	PearsonCorrelation	1	,417
	Sig. (2-tailed)		,108
	N	16	16
Tasarruf/GSYH	PearsonCorrelation	,417	1
	Sig. (2-tailed)	,108	
	N	16	16

2001 yılı verilerini hariç tutup, 2002-2015 yılı verileri üzerinden analizi yinelediğimizde Tablo 3 ve 4’te yer alan bulgular elde edilmektedir.

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler

	Mean	Std. Deviation	N
Faiz_Oranı	17,29	13,563	14
Tasarruf/GSYH	14,2526	1,74119	14

Tablo 4. Korelasyon Matrisi

	Faiz_Oranı	Tasarruf/GSYH
Faiz_Oranı	PearsonCorrelation	1
	Sig. (2-tailed)	,766**
	N	14
Tasarruf/GSYH	PearsonCorrelation	,766**
	Sig. (2-tailed)	1
	N	,001
	N	14

2002-2015 yıllarına ait veriler ile analizi gerçekleştirdiğimizde istatistiksel olarak anlamlı 0,766'lık pozitif korelasyon gözlemlenmektedir. Korelasyon %99 güven aralığında istatistiki olarak anlamlıdır.

Türkiye'nin sahip olduğu genç nüfus ciddi harcama talebi yaratmaktadır, harcamalar da aynı oranda kısılanmadığı için tasarruf açığı kaçınılmaz olmaktadır. Bu durumda Türkiye fon açığını dış borçlanma ile finanse edebilmektedir. Yabancı ülkelerdeki tasarrufların Türkiye'ye gelmesini sağlamak amacıyla Türkiye'de faiz oranları dünya faiz oranlarına göre hep daha yüksek olmaktadır⁴¹.

Yüksek faiz, yüksek risk anlamına da gelmektedir, sıcak paranın ani çıkış durumu Türkiye için finansal piyasalarda şiddetli dalgalanmalar meydana getirebilecek düzeydedir.

3.2. Bankacılık Sektörü Çalışanları Tasarruf Eğilimi Analizi Veri, Metodoloji ve Bulgular

Tasarruf eğilimini etkileyen ya da etkileyebileceği düşünülen değişkenlerin, bu bölümde ne amaçla ve nasıl kullanılacağı belirtilmiştir. Bankacılık sektörü çalışanlarına yöneltilen bu sorularla, finans sektörünün içinde bulunan, finansal okur

⁴¹Emre Alkin ve Yalın Alpay, "Her Şey Ekonomi Değil", GOA Yayınları, 2014, 5. b, s. 97.

yazarlığa sahip olduğu kabul görülen, finans konusunda eğitim almış 78 kişiden oluşan kitlede tasarrufu etkileyen faktörler, davranışlar ve tasarruf algısı analiz edilmiştir.

Katılımcı sayısı 78 olan anket çalışmasına ilişkin frekans analizi sonuçları aşağıdaki gibidir:

- i. Katılımcıların %53,8'i kadınlardan , %46,2'si ise erkeklerden oluşmaktadır.
- ii. Katılımcıların %70,5'i 25-34 yaş, %12,8'i 21-25 yaş, %16,6 'si ise 35 yaş ve üzeri yaş aralığında yer almaktadır.
- iii. Katılımcıların %37,2'si bekâr,%62,8'i ise evlidir.
- iv. Katılımcıların %23,1'ini çocuk sahibi olan gözlemler, %76,9'unu ise çocuk sahibi olmayanlar oluşturmaktadır.
- v. Katılımcıların %44,9'u 3-6 yıl, %26,9'u 10 yıl ve üzeri, %16,7'si 1-2 yıl, %11,5'i ise 7-9 yıl çalışma tecrübesine sahiptir.
- vi. Katılımcıların %53,8'si ev sahiplerinden, %46,2'si ise kiracılardan oluşmaktadır.

Tablo 5. Tasarruf Amacı Yüzdeleri

	Cinsiyet	
	Kadın	Erkek
	Sütun Yüzdesi	Sütun Yüzdesi
Geleceğe yatırım	52,4%	47,2%
Beklenmedik olaylara karşın	23,8%	38,9%
Çocuklarının eğitimi için	14,3%	25,0%
İleriki dönemde planladığım özel bir harcama için	31,0%	33,3%
Emeklilik dönemlerim için	11,9%	16,7%
Daha iyi yaşam standartlarına erişmek için	9,5%	5,6%

Birden fazla seçeneğin işaretlenebildiği, “ne amaçla tasarruf edersiniz?” sorusuna verilen cevaplara ilişkin sonuçlara göre; katılımcılar en çok geleceğe yatırım ve ileriki dönemlerde planladıkları harcamalar için tasarruf etmektedirler. Tablo 5'te yer alan cinsiyet kırılımındaki sonuçlar incelendiğinde, kadın ve

erkeklerin tasarruf amaçlarının farklılık gösterdiği görülmektedir. Kadınlar geleceğe yatırım yapmak ve daha iyi yaşam standartlarına erişmek için erkeklerden daha fazla tasarruf eğilimi gösterirken, erkekler diğer tasarruf amaçlarına kadınlardan daha fazla eğilim göstermektedir.

Tasarruf amacı yüzdeleri medeni duruma göre önemli farklılıklar göstermektedir. Evli bireylerin geleceğe yatırım tasarruf amacı yüzdeleri %75,6 iken bu oran bekar bireylerde %34,7'dir. Bekâr bireyler %40,8 ile en çok ilerideki dönem için planladıkları özel harcamaları için tasarruf etmektedirler.

Bireylerin çocuk sahibi olup olmama durumlarına göre tasarruf etme amaçlarının ise çocuk ekseninde şekillendiğini belirtmek mümkün değildir. Çocuklu bireyler de en çok geleceğe yatırım için tasarruf etmektedirler, çocuklu bireylerde çocuklarının eğitimi için tasarruf etme amacı %33,3 ile üçüncü sırada yer almaktadır. Çocuksuz bireylerin ise %15'i çocuklarının eğitimi için tasarruf ettiklerini belirtmiştir.

Tablo 6. Tercih Edilen Tasarruf Aracı Yüzdeleri

	Cinsiyet			
	Kadın		Erkek	
	Medeni Durum		Medeni Durum	
	Evli	Bekâr	Evli	Bekâr
	Sütun Yüzdesi	Sütun Yüzdesi	Sütun Yüzdesi	Sütun Yüzdesi
Mevduat	77,8%	54,2%	81,8%	68,0%
Döviz	16,7%	33,3%	54,5%	28,0%
Altın	27,8%	29,2%	54,5%	12,0%
Hisse senedi	11,1%	8,3%	27,3%	12,0%
Hazine Bonosu	,0%	4,2%	,0%	8,0%
Fonlar	22,2%	20,8%	18,2%	12,0%
Diğer	,0%	,0%	,0%	,0%

Birden fazla seçeneğin işaretlenebildiği, “Hangi tasarruf aracına yöneliyorsunuz?” sorusuna verilen cevaplara ilişkin sonuçlara göre; katılımcılar %67,9 ile tasarruf aracı olarak en çok vadeli mevduata yönelmektedir. Evli olan kadın ve erkeklerin diğer tasarruf araçlarına göre daha az riskli olan mevduata yöneldiği Tablo 6’da gözlemlenmektedir. Kadınların %64,3’ü vadeli mevduata

yönelirken, erkeklerde bu oran %72,2'dir. Çocuklu ve çocuksuz bireylerin önemli derecede ayrıştığı tasarruf aracı seçimi ise fonlardır. Çocuklu bireyler %33,3 oranında fonları tercih ederken, çocuksuz bireylerde bu oran %13,3'tür.

Tablo 7. Emeklilik Dönemine İlişkin İfade Yüzdesi

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Toplam
Kadın	11	20	4	7	0	42
	73,3%	57,1%	36,4%	43,8%	,0%	53,8%
Erkek	4	15	7	9	1	36
	26,7%	42,9%	63,6%	56,3%	100,0%	46,2%

Anakütlede “emeklik döneminde emekli maaşım ile kendimi ve ailemi idare edebileceğimi düşünüyorum” ifadesi için ortalama değer katılmıyorum ifadesini işaret etmektedir. Kadınlar emeklilik dönemleri için erkeklere oranla daha karamsar düşünmektedir. Kadınların %73,8'i emeklilik döneminde emekli maaşları ile kendilerini ve ailelerini idare edemeyeceğini düşünmektedir. Bu oran erkeklerde ise %52,8'dir.

Tablo 8. Kendine Hâkim Olma Yanıtına İlişkin İfade Yüzdesi

		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
Cinsiyet	Kadın	2	8	3	26	3
		4,8%	19,0%	7,1%	61,9%	7,1%
	Erkek	1	5	2	23	5
		2,8%	13,9%	5,6%	63,9%	13,9%
Medeni Durum	Evli	0	2	0	21	6
		,0%	6,9%	,0%	72,4%	20,7%
	Bekâr	3	11	5	28	2
		6,1%	22,4%	10,2%	57,1%	4,1%
Çalışma Süresi	1-2	0	2	2	8	1
		,0%	15,4%	15,4%	61,5%	7,7%
	3-6	3	7	3	20	2
		8,6%	20,0%	8,6%	57,1%	5,7%
	7-9	0	1	0	6	2
		,0%	11,1%	,0%	66,7%	22,2%
	10+	0	3	0	15	3
		,0%	14,3%	,0%	71,4%	14,3%

Davranışsal yaşam döngüsü hipotezi yanlıglarından olan, kendine hâkim olma (self control) yanlıgısını ölçmeye yönelik olan harcamaları konusunda kendime hâkim olurum ifadesine katılım oranı %73,1'dir, katılımcıların %20,5'i ise harcamalar konusunda kendilerine hâkim olmadıklarını ifade etmiştir. İfadeye katılım oranı kadınlarda %69 iken erkeklerde %77,8'dir. Kendime hâkim olurum ifadesine katılım oranı medeni duruma göre de değişim göstermektedir; bekâr bireylerin %61,2'si harcamaları konusunda kendine hâkim olabildiğini düşünürken, evlilerde bu oran %93,1 olarak ölçülmüştür. Tablo 8'de yer alan sonuçlara göre çalıma yılı arttıkça bireylerin kendine hâkim olma oranı da artış göstermektedir. Bir ila iki yıl arası çalıma tecrübesine sahip çalıanlarda ifadeye katılım oranı %62,9 iken 7 yıldan fazla çalıma tecrübesine sahip bireylerde bu oran %86,7'dir.

Tablo 9. Tasarruf Eğilimine İlişkin İfade Yüzdesi

		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
Cinsiyet	Kadın	2	18	5	15	2
		4,8%	42,9%	11,9%	35,7%	4,8%
Cinsiyet	Erkek	2	10	6	16	2
		5,6%	27,8%	16,7%	44,4%	5,6%
Medeni Durum	Evli	2	15	4	8	0
		6,9%	51,7%	13,8%	27,6%	,0%
Medeni Durum	Bekâr	2	13	7	23	4
		4,1%	26,5%	14,3%	46,9%	8,2%
Çalıma Süresi	1-2	0	3	3	7	0
		,0%	23,1%	23,1%	53,8%	,0%
	3-6	3	14	3	12	3
		8,6%	40,0%	8,6%	34,3%	8,6%
	7-9	0	3	1	4	1
		,0%	33,3%	11,1%	44,4%	11,1%
10+	1	8	4	8	0	
	4,8%	38,1%	19,0%	38,1%	,0%	
Ev sahipliği	Kiracı	0	15	4	15	2
		,0%	41,7%	11,1%	41,7%	5,6%
	Ev Sahibi	4	13	7	16	2
9,5%		31,0%	16,7%	38,1%	4,8%	

Katılımcıların tasarruf eğilimlerinin ölçülmesi amacıyla yöneltilen; gelirim geleceğe yönelik tasarruflara yönelmek yerine, bugünkü tüketim harcamalarıma

yönlendirme eğilimindeyim ifadesine ilişkin sonuçlara göre: Katılımcıların %41'i tasarruf eğiliminde, %44,8'i ise tasarruf eğiliminde değildir. Tablo 9'daki sonuçlara göre; kadınlar erkeklerden daha çok tasarruf etme eğilimindedir. Kadınların %47,6'sı gelirini tasarruflarına yöneltirken, bu oran erkeklerde %33,3'tür. Tasarruf eğilimi medeni duruma göre de değişim göstermektedir, bekâr bireylerin tasarruf eğilimi oranı %30,6 iken evli bireylerde eğilim oranı %58,6'dır. Tasarruf eğilimi çalışma hayatının ilk yıllarından düşüktür. Çalışma hayatının ilk iki yılında olan bireylerin tasarruf eğilimi oranı %21,3 iken daha çok çalışma tecrübesine sahip bireylerde bu oran artış göstermektedir. Ev sahipliği statüsü harcama eğiliminde farklılıklara neden olmaktadır, kiracıların harcama eğilimi %47,2 iken ev sahipleri için bu oran %42,6'dır. Kira ödemeleri bireylerin tasarruf eğilimi düşürmektedir.

Tablo 10. Zihinsel Muhasebe Yanılgısına İlişkin İfade Yüzdesi

		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
Cinsiyet	Kadın	7	14	6	11	4
		16,7%	33,3%	14,3%	26,2%	9,5%
	Erkek	1	18	6	9	2
		2,8%	50,0%	16,7%	25,0%	5,6%
Medeni Durum	Evli	3	7	3	13	3
		10,3%	24,1%	10,3%	44,8%	10,3%
	Bekâr	5	25	9	7	3
		10,2%	51,0%	18,4%	14,3%	6,1%
Çalışma Süresi	1-2	1	7	3	2	0
		7,7%	53,8%	23,1%	15,4%	,0%
	3-6	2	13	7	8	5
		5,7%	37,1%	20,0%	22,9%	14,3%
	7-9	3	3	0	2	1
		33,3%	33,3%	,0%	22,2%	11,1%
	10+	2	9	2	8	0
		9,5%	42,9%	9,5%	38,1%	,0%

Katılımcılara zihinsel muhasebeleştirme yanılgısı derecelerinin ölçülmesi amacıyla yöneltilen, “belirli bir amaç için tasarruf ettiğim hesabımdan, başka amaçlar için kesinlikle para çekmem” ifadesine ilişkin sonuçlara göre: Katılımcıların %51,3'ü tasarruf hesaplarını belirledikleri amaçlar dışında da kullanmaktadır, %33,3'ü ise kullanmamaktadır. Kadınların zihinsel muhasebeleştirme eğilimleri

erkeklere oranla daha fazladır, Kadınlarda bu ifadeye katılım oranı %35,7 iken, erkeklerde bu oran %30,6'dır. Evli bireylerin ifadeye katılım oranı %55,2'dir, bekar bireylerin ifadeye katılma oranı ise %20,4'te kalmaktadır. Çalışma tecrübesi arttıkça bireylerin zihinsel muhasebe eğilimi de artmaktadır. İşe yeni başlamış bir ila iki yıl çalışmış kitlede zihinsel muhasebe eğilimi %15,5 iken, 10 yıl ve üzeri çalışma tecrübesine sahip bireylerde bu oran %38,1'dir. Tablo 10 ve Tablo 8'deki sonuçlara göre kendine hakim olma ve zihinsel muhasebe eğilimi birbirine paralellik göstermektedir. Bir diğer davranışsal yaşam döngüsü yanılıgısı çerçeveleme ise aşağıda Tablo 11 ve 12'de incelenmiştir.

Tablo 11. Çerçeveleme Yanılıgısına İlişkin İfade Yüzdesi

		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
Cinsiyet	Kadın	6	24	5	6	1
		14,3%	57,1%	11,9%	14,3%	2,4%
	Erkek	6	21	4	4	1
		16,7%	58,3%	11,1%	11,1%	2,8%
Medeni Durum	Evli	6	18	1	4	0
		20,7%	62,1%	3,4%	13,8%	,0%
	Bekâr	6	27	8	6	2
		12,2%	55,1%	16,3%	12,2%	4,1%

Tablo 12. Çerçeveleme Yanılıgısına İlişkin Diğer İfade Yüzdesi

		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
Cinsiyet	Kadın	5	22	5	8	2
		11,9%	52,4%	11,9%	19,0%	4,8%
	Erkek	8	17	3	8	0
		22,2%	47,2%	8,3%	22,2%	,0%
Medeni Durum	Evli	7	16	1	4	1
		24,1%	55,2%	3,4%	13,8%	3,4%
	Bekâr	6	23	7	12	1
		12,2%	46,9%	14,3%	24,5%	2,0%

Davranışsal yaşam döngüsü hipotezi yanılıgılarından olan çerçevelemeye ilişkin iki farklı ifade, çapraz kontrol anket yöntemine uygun olarak iki soru arasından başka sorulara yer verilerek katılımcılara yöneltilmiştir. İfadeler: (1) Toplam tasarruflarımın tamamının 200 bin TL olduğu koşullarda 180 bin TL'sini

tutkunu olduğum bir ürün ya da araç için harcarım. (2) Çok istediğim bir ürün ya da hizmet için toplam tasarrufumun %90'ını harcarım. İki farklı ifadeye sonuç olarak aynı oran ve tutardan bahsedilmektedir. Katılımcıların birinci ifadeye katılım oranları %15,4 iken ikinci ifadeye katılıma oranları %23,1'dir. Çerçeveleme yanılığısına ilişkin derece, iki soruya katılım oranları farkı alınarak hesaplanmıştır. Yanılgı derecesi; erkeklerde kadınlara oranla daha yüksektir, iki ifade arasındaki yanılgı farkları kadınlarda %7,14 iken erkeklerde ise %8,33'tür. Bekâr bireylerin çerçeveleme yanılgı derecesi evlilere oranla daha yüksektir. Bekârlarda oran %10,2 iken, evlilerde bu oran %3,45'tir. İfade özelinde çerçeveleme yanılığısı bankacılık sektörü çalışanlarında belirgin değildir.

Tablo 13. Harcama Planlamasına İlişkin İfade Yüzdesi

		Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
Cinsiyet	Kadın	5	3	28	6
		11,9%	7,1%	66,7%	14,3%
	Erkek	2	4	26	4
		5,6%	11,1%	72,2%	11,1%
Medeni Durum	Evli	2	1	24	2
		6,9%	3,4%	82,8%	6,9%
	Bekâr	5	6	30	8
		10,2%	12,2%	61,2%	16,3%
Çalışma Süresi	1-2	2	3	7	1
		15,4%	23,1%	53,8%	7,7%
	3-6	3	3	23	6
		8,6%	8,6%	65,7%	17,1%
	7-9	2	0	5	2
		22,2%	,0%	55,6%	22,2%
10+	0	1	19	1	
	,0%	4,8%	90,5%	4,8%	

Katılımcılarını planlama ve gelirlerini elde etmeden önce zihinsel muhasebeleştirme hesaplarına ayırma derecelerinin ölçülmesi amacıyla, maaşımı almadan önce, harcamalarımın nerelere gideceğini planlarım ifadesi yöneltmiştir. Katılımcıların katılım oranı %82'dir, %9'u ise gelirlerini elde etmeden önce planlama yapmadığını ifade etmiştir. Cinsiyet kırılımı ifadeye katılım oranında önemli bir farklılık oluşturmamaktadır. Tablo 13'de yer alan sonuçlara göre; evli

bireylerin bekâr bireylere kıyasla %12,1 oranla daha fazla planlama yaptıkları ve gelirlerinin zihinsel hesaplara ayırdıkları gözlemlenmiştir. Evli bireyler %89,7 oranında zihinsel muhasebe eğilimi gösterirken, bekârlarda bu oran %77,6 olarak gerçekleşmiştir. Çalışma tecrübesi artıkça zihinsel muhasebe eğiliminde de artış gözlemlenmektedir.

Tablo 14. Çerçeveleme Yanılgısı

	Frekans	Yüzde
A Senaryosu	43	55,1
A ve B	2	2,6
B Senaryosu	33	42,3
Toplam	78	100,0

Katılımcıların çerçeveleme yanılgısı etkilerini ölçmek amacıyla yöneltilen ve Türkiye’de bir salgın hastalık senaryosuna dayanan soru ve verilen cevap yüzdeleri aşağıdaki gibidir:

Soru: Türkiye’de bu güne kadar eşine rastlanmadık derecede bir Asya salgın hastalığı için hazırlıklar yapılmakta olduğunu varsayalım; bu salgın sonucunda 6000 kişinin ölmesi beklenmektedir. Bu salgınla savaşmak üzere iki alternatif program önerilmektedir. Programların sonuçlarıyla ilgili yapılan bilimsel tahminler ise şu şekildedir:

A programı kabul edilirse, 2000 kişi kurtarılacaktır.

B programı kabul edilirse, 1/3 olasılıkla 6000 kişi kurtarılacak ve 2/3 olasılıkla hiç kimse kurtarılamayacaktır.

Bu durumda hangi programı tercih edersiniz?

Yukarıdaki soruda söz edilen senaryo gereği gerçekleşmesi düşünülen salgın durumunda her iki programda da eşit sayıda insanın kurtulması söz konusudur. Buna karşın farklı seçimlerde bulunulmuştur, 78 katılımcıdan sadece ikisi programların aynı olduğunun farkına varmıştır. Çerçeveleme yanılgısına yönelik daha önceki ölçümlerde olduğu gibi bu soruda da benzer sonuçlar elde edilmiş, bankacılık sektörü çalışanlarında çerçeveleme yanılgısının çok belirgin olmadığı gözlemlenmektedir.

Tablo 15. Üç Zihinsel Değere Göre Harcama Artışları

	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
Mevcut Gelir	0	3500	758,85	972,765
Mevcut Varlık	0	500	108,40	105,490
Gelecekteki Gelir	0	5000	189,74	737,553

Tablo 15'te yer alan analiz sonuçları davranışsal yaşam döngüsü tasarruf hipotezinde savunulan farklı zihinsel (mental) gelir değerleri (account) için farklı harcama eğilimleri bulunmaktadır savını büyük oranda desteklemektedir.

Çalışmada, davranışsal yaşam döngüsü hipotezinde olduğu gibi mevcut gelir, mevcut varlık ve gelecekteki gelir sıralamasıyla azalan bir harcama eğilimi beklenirken, bu beklentinin sadece mevcut gelir değerinde hipotezden farklılaştığı gözlemlenmiştir.

Bölüm 4. SONUÇLAR

Yapılan çalışmanın sonuçlarına göre; Türkiye’de tasarruflar özellikle 2000 yılı sonrasında sert bir düşüş göstermektedir. Türkiye’deki tasarrufların dünya ortalaması, gelişmiş ülkeler ve gelişme yolundaki ülkelerin gerisinde kaldığı görülmüştür. Tasarruflardaki düşüş eğilimi devam etmektedir ve bu durum ekonomi için daha fazla dış/yabancı finansman kaynağı gerektirmektedir. Bireysel emeklilik fonlarının hızlı gelişimi ve devlet desteği ile Türkiye’de özel tasarrufların artırılma çabası hızla devam etmektedir. Bu çalışmaların uzun vadede, genç nüfusa sahip ülkemizde tasarruf algısının oluşumuna da oldukça etkili olması beklenmektedir. Türkiye için faiz oranı ve tasarruf arasında pozitif yönlü ilişkinin olduğu istatistikî olarak kanıtlanmıştır.

Tasarruf açığının kapatılması için kullanılan yabancı kaynak, yüksek faiz oranı beraberinde yüksek riski de getirmektedir. Özellikle yabancı sermayenin ekonomiden ani çıkışları ciddi etkiler yaratmakta ve piyasa riski oluşturmaktadır.

Ekonomi politikaları uygulanırken tasarrufların ve cari dengenin korunması, yatırımlar için uygun finansmanın bulunabilmesi, rekabetçi üretimin ve ekonomik istikrarın sürekli sağlanabilmesi adına faiz oranlarında dengenin en uygun şekilde belirlenmesi önem teşkil etmektedir.

Bankacılık sektörü çalışanlarına uygulanan anket sonuçlarına göre; bireyler geleceğe yatırım yapmak ya da planladıkları bir harcama için tasarruf etmektedir. En çok tercih edilen tasarruf aracı mevduattır. Bireylerin %64,1’i emeklilik dönemlerinde finansal problemler yaşayacağını düşünmektedir. Bireylerin %73,1’i harcama eğilimleri karşısında irade gösterebilmektedir. Bireylerin %82’si zihinsel muhasebe yapmakta ve gelirlerini planlamaktadır. Beklenenin aksine bankacılık çalışanları çerçeveleme yanılığına belirgin olarak düşmemektedir. Davranışsal yaşam döngüsü hipotezinde savunulan farklı zihinsel (mental) gelir değerleri (account) için farklı harcama eğilimleri bulunmaktadır savını destekleyen sonuçlara ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

ALKİN, Emre ve Yalın ALPAY **Her Şey Ekonomi Değil**. 5. Baskı. İstanbul: GOA Yayınları. 2014.

ARAS, Osman Nuri. (2000). "Türkiye'nin Kalkınma Sorunu ve Çözüm Noktasında Özel Finans Kurumları". http://journal.qu.edu.az/article_pdf/1020_234.pdf. (Erişim Tarihi: 10.03.2015).

BARIŞ, Serap ve Nisfet UZAY. (2015). "Yurtiçi Tasarruflar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği". **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. S.46. s. 119-151.

ÇANKAYA, Serkan. (2009). "**Finansal Analist Tahmin ve Tavsiyelerine Davranışsal Yaklaşım**". Kadir Has Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İşletme Anabilim Dalı. Doktora Tezi. s.75-76.

ÇOLAK, Ömer Faruk ve Harun ÖZTÜRKLER. (2012). "Tasarrufun Belirleyicileri: Küresel Tasarruf Eğiliminde Değişim ve Türkiye'de Hanehalkı Tasarruf Eğiliminin Analizi"
http://www.tbb.org.tr/content/upload/dokuman/2025/tbb_arastirma_colak_ozturkler.pdf, (Erişim Tarihi: 16.08.2015).

DÜZGÜN, Recep. (2009). "Türkiye'de Özel Tasarrufun Belirleyicileri", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S. 32, s.173-189.

Eğilmez, M. (2013). Tasarruf Yatırım Dengesi Geometrisi, <http://www.mahfiegilmez.com/2013/09/tasarruf-yatrm-dengesi-geometrisi.html>, (Erişim Tarihi: 01.10.2015).

Eğilmez, M. (2013). Tasarruflar Düşerken Harcamalar Artıyor, <http://www.ntvpara.com/yorum-ve-analiz/dr-mahfi-egilmez/tasarruflar-duserken-harcamalar-artiyor>, (Erişim Tarihi: 15.10.2015).

EKİNCİ, Aykut ve Ekrem GÜL. (2007). "Türkiye'de Yurtiçi Tasarruflara ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Uygulamalı Bir Analiz (1960-2004)". **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. S.19. s. 163-184.

ENTMAN, M Robert. **Framing: Towards Clarification of A Fractured Paradigm**. Journal of Communication. Vol. 43. 1993.

ERKİLETLİOĞLU, Hatice vd. (2011). Türkiye'de Tasarruf Eğilimi, https://ekonomi.isbank.com.tr/UserFiles/pdf/ar_01_2011.pdf. (Erişim Tarihi: 19.11.2015).

FISHER, Irving. **The Teory of Interest**. Macmillan. 1930.

HIRSCHLEIFER, David. "Investor Psychology and Asset Pricing". **Journal of Finance**. Vol.56. 2001. Pp. 1553-1597.

İZGİ, Balcı Berna. (2007). "Sosyal Güvenlik Sisteminin Özel Tasarruflar Üzerinde Etkisi: Türkiye Örneği". **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. C. 16. S. 1. s.361-374.

Japelli, T & Franco Modigliani. (1998). "The Age-Saving Profile and the Life-Cycle Hypothesis". CSEF. Working Paper. No. 9.

KAYA, Vedat ve Gürkan EFE. (2015). "Yurtiçi Tasarruflar ve Ekonomik Büyüme: Dünyanın En Büyük İlk Yirmi Ekonomisi Üzerine Teorik Bir Değerlendirme ve Panel Veri Analizi", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**. Cilt: 29, S. 2, s. 251-278.

KESKEN, Jülide. (2002). Kurumsal İmaj ve Ekonomik Performans İstanbul Menkul Kıymetler Borsası İçin Bir Analiz. <http://content.csbs.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/P297.pdf>. (Erişim tarihi: 23.04.2016)

LEVIN, Laurence. (1998). "Are Assets Fungible? Testing the Behavioral Theory of Life-Cycle Savings". **Journal of Economic Behavior & Organization**. Vol. 36. pp.59-60.

ÖZLALE, Ümit ve Alper KARAKURT. (2012). "Türkiye'de Tasarruf Açığının Nedenleri ve Kapatılması için Politika Önerileri". http://www.tbb.org.tr/dosyalar/arastirma_ve_raporlar/ozlale.pdf. (Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2016).

POMPIAN, M. Michael. "Behavioral Finance and Wealth Management". New Jersey. USA: John Wiley & Sons Inc. 2006.

SANCAK, Ercan ve Nedret DEMİRCİ. (2012). "Ulusal Tasarruflar ve Türkiye'de Sürdürülebilir Büyüme İçin Tasarrufların Önemi". **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**. C. 8. S. 2. s. 167-191.

SCHOOLEY, K. Diane & Debra Drecnik WORDEN. (2008). "A Behavioral Life Cycle Approach to Understanding the Wealth Effect". **Business Economics**.

SEFİL, Sinem ve Hakkı Kutay ÇİLİNGİROĞLU. (2011). "Davranışsal Finansın Temelleri: Karar Vermenin Bilişsel ve Duygusal Eğilimleri". **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Yıl:10. S. 19. s.249-253.

SHEFRIN, Hersh & Richard H. Thaler. (1998). "The Behavioral Life-Cycle Hypothesis". **Economic Inquiry**. pp. 609-643.

SHEFRIN, Hersh. (2007). "Beyond Greed and Fear". **New York: Oxford University Press**. pp. 29-30.

SİVRİ, Uğur ve Hakan ERYÜZLÜ. (2010). “Rasyonel Beklentiler-Yaşam Boyu Sürekli Gelir Hipotezinin Testi”. **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi. Ekonomi ve İstatistik Dergisi**. S. 11. s. 90-99.

SUSAM, Nazan ve Ufuk BAKKAL. (2012). “Ulusal Tasarruflar ve Türkiye’de Sürdürülebilir Büyüme İçin Tasarrufların Önemi”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**. Cilt: 8, S. 2, s. 159-198.

TANER, Berna ve Cenk AKKAYA. (2005). “Yatırımcı Psikolojisi ve Davranışsal Finans Yaklaşımı”. **Muhasebe ve Finansman Dergisi**. s. 47-54.

THALER, Richard. (1999). “Mental Accounting Matters”. **Journal of Behavioral Decision Making**. Vol.12. pp. 183-206.

TUFAN, Cenk ve Reyhan SARIÇİÇEK. (2003). “Davranışsal Finans Modelleri, Etkin Piyasa Hipotezi ve Anomalilerine İlişkin Bir Değerlendirme”. **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. C. 15. S. 2. s.159-182.

TURANLI, Münevver ve Selahattin GÜRİŞ. (2005). **Temel İstatistik**. 2. Baskı. İstanbul: DER Yayınları.

TVERSKY, Amos & Daniel KAHNEMAN. (1986). “Rational Choice and the Framing of Decisions”. **The Journal of Business**. Vol.59. No.4. Part 2: The Behavioral Foundations of Economic Theory. pp. 251-278.

TVERSKY, Amos & Daniel KAHNEMAN. (1981). “The Framing of Decision and the Psychology of Choice”. **Science, New Series**. Vol.2111. No. 4481. pp. 453-458.

XIAO, Jing Jian. (2014). “Promoting Consumer Financial Capability and Well-Being through Education and Research”. **Journal of Financial Counseling and Planning** Vol. 25. pp. 25-45.

YARAŞIR, Sevinç ve Binhan Elif YILMAZ. (2011). “OECD Ülkelerinde Özel Tasarruflar: Bir Bakış (1999-2007)”. **Maliye Dergisi**. S.160. s. 139-153.